

PODKARPATSKÁ RUS A SLOVENSKO V MEDZIVOJNOVOM ČESKOSLOVENSKU – HĽADANIE NOVEJ KOEXISTENCIE (1918–1930)¹

PETER ŠVORC

Po tom, čo 23. mája 1919 Rada ministrov zahraničných vecí na Parížskej mierovej konferencii schválila návrh Edvarda Beneša o autonómii Podkarpatskej Rusi, ktorá sa mala stať súčasťou Československa, dostali v lete 1919 všetky ministerstvá československej vlády úlohu, aby sa vyjadrili k pripravovanej zmluve medzi Československou republikou a piatimi veľmocami o pripojení Uhorskej (Karpatskej) Rusi k Československu a jej autonómnom postavení.² Začiatkom augusta 1919 sa postupne k tejto zmluve vyjadrovali, upresňovali niektoré formulácie zmluvy tak, aby čo najlepšie zodpovedala záujmom Československa vo všetkých oblastiach správneho, politického, hospodárskeho, sociálneho, vojenského, školského, náboženského i kultúrneho života a v budúcnosti nespôsobovala problémy, nedorozumenia či konfrontácie, ktoré by postavili Československo do nepriaznivého svetla. Vo všetkých reakciách kompetentných ministerstiev priamo či nepriamo zaznelo, že pripomienky, ktoré jednotlivé rezorty uvádzajú, je možné do pripravovanej zmluvy zapracovať, ale to, čo nie je explicitne určené a čo im spôsobuje a môže spôsobovať ťažkosti, je územný rozsah Podkarpatskej Rusi, ktorý nebol konkrétne stanovený. S tým bol totiž spojený celý rad otázok, ako boli napr. kompetencie guvernéra, snemu, správnych i policajných orgánov a ďalších inštitúcií, ktoré by mali platiť len pre územie Podkarpatskej Rusi a nie mimo neho. Týkalo sa to aj finančných otázok – v tomto prípade rozpočtu, ktorý mal pokrývať potreby nového československého územia. Na to všetko však bolo potrebné určiť hranice, v ktorých mali platiť autonómne kompetencie daných orgánov a inštitúcií.

¹ Štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0033/15 Podkarpatská Rus a Slovensko v medzivojnovom Československu – hľadanie novej koexistencie.

² Národní archiv (NA), fond Předsednictvo ministerské rady (PMR-S) 1918–1942, kart. 109, Návrh smlouvy v otázce uherské (karpatské) Rusi, která má býti sjednána mezi pěti velmocemi a Československou republikou, inv. č. 1028/1919, 7. srpna 1919.

Československí úradníci v Prahe, ktorí mali pripraviť potrebné pravidlá pre fungovanie Podkarpatskej Rusi ako autonómnej súčasti Československa, však v lete 1919 ešte v základných veciach nemali nič jasné. Napr. ministerstvo financií upozorňovalo, že: „...hranice tohto územia byly sice stanoveny oproti republike Polské a Maďarské mírovou konferencí Pařížskou, nikoli však dosud oproti území Slovenskému (dle zpráv časopiseckých ze dne 16. srpna t. r. má tu býti hranicí řeka Ung, zpráva ta není však oficielní) a stanovení hranic jest nezbytnou podmínkou při zdělávání rozpočtu...“³ A tak otázka hranice medzi Podkarpatskou Rusou a Slovenskom začala rezonovať ako dôležitá otázka od prvých okamihov, keď sa Podkarpatská Rus stávala súčasťou československého štátu. Rezovala nielen v úradníckom, a teda pragmaticky orientovanom prostredí, ale najmä medzi rusínskym obyvateľstvom a jeho politickými a spoločensko-kultúrnymi špičkami, ktoré ju žiadali čo najskôr a zároveň spravodlivo vyriešiť.

Ako však ukázal ďalší vývoj, hranica medzi Podkarpatskou Rusou a Slovenskom, ktorá mala charakter krajinskej hranice, sa nevyriešila ani celkom spravodlivo a už vôbec nie rýchlo. Naopak, bola to práve ona, ktorá skalila dovedy korektné a bezproblémové vzťahy medzi Rusínmi a Slovákmi a premenila ich na podozrievavé, ba v niektorých momentoch až s konfrontačným charakterom. Zároveň sa stala priam učebnicovým príkladom zdanlivo paradoxnej zmeny vo vzťahoch dvoch slovanských etník – kým Slováci a Rusíni žili v Uhorsku a boli rovnako vystavení odnárodňovaciemu tlaku uhorských vlád, dominovala v ich vzťahoch spolupráca a vzájomná podpora, keď sa však stali súčasťou československého štátu ako plnohodnotné, plnoprávne a štátotvorné národy, ich vzťahy sa narušili. Treba však povedať, že i napriek peripetiám, ktoré v nich boli počas celého medzivojnového obdobia, nedosiahli takú podobu, ktorá by vyústila do ostrých až nepriateľských konfrontácií či dokonca konfliktov.

Slováci a Rusíni pred vznikom Československa

Slováci a Rusíni boli do konca roku 1918 súčasťou viacnárrodného Uhorského kráľovstva. V ňom bolo ich postavenie veľmi podobné. Obe etniká boli od druhej polovice 19. storočia vystavené tvrdej maďarizačnej politike uhorských vlád, ktoré chceli pretvoriť multietnické Uhorsko na maďarské a nemaďarské menšiny postaviť len do pozície národnostných (folklórnych) skupín bez nároku na rešpektovanie ich základných práv.

To sa prejavilo vo viacerých rovinách. Jednou z nich bolo odmietnutie vymedziť samosprávne územia postavené na národnom princípe, ktoré by si

³ NA, PMR-S 1918–1942, kart. 109, Návrh smlouvy v otázce uherské (karpatské) Rusi, která má býti sjednána mezi pěti velmocemi a Československou republikou, inv. č. 1028/1919, 7. srpna 1919.

príslušníci jednotlivých národov Uhorska mohli v rámci Uhorského kráľovstva sami spravovať. V druhej polovici 19. storočia stroskotali všetky pokusy aj Slovákov, aj Rusínov získať aspoň obmedzené autonómne postavenie. Tu máme na mysli pokus o vytvorenie slovenského Okolia, ktoré žiadali účastníci memorandového zhromaždenia v Martine 6. júna 1861, alebo na rusínskej strane zas zriadenie užhorodského Ruského okruhu, o ktorý sa v roku 1849 snažil Adolf Dobriansky a ktorý aj krátko existoval, kým nebol v roku 1850 zrušený, rovnako aj ďalší Dobrianskeho pokus z roku 1861, keď požadoval zriadiť Karpatoruské vojvodstvo.

Aj slovenské, aj rusínske snahy vyšli naprázdno a neúspech zo začiatku 60. rokov 19. storočia, ako aj neskoršie perzekúcie všetkých národných aktivistov v nasledujúcich desaťročiach 19. i na začiatku 20. storočia, nadhlo pochovali štátotvorné úvahy Slovákov i Rusínov.

Čo však bolo i napriek neúspechu dôležité, že v oboch národných komunitách otvorili otázku územného rozsahu zamýšľaných národných celkov a celkom prirodzene aj otázku spoločnej slovensko-rusínskej hranice. Kým v roku 1849 nevznikol pri stanovení užhorodského Ruského okruhu žiaden problém, lebo jeho veľkosť neprekračovala hranice Užskej župy a samotný Ruský okruh ani dlho netrval, už pri riešení územia slovenského Okolia spoločné slovensko-rusínske hranice vyvstali ako otázka, ktorú treba riešiť. Na martinskom memorandovom zhromaždení na to upozornil slovenský zeman Jozef Just, keď v prítomnosti hosta Adolfa Dobrianskeho sa spýtal, či slovenské požiadavky na východné hranice Okolia budú rešpektované aj Rusínmi, ktorí uvažovali o Karpatoruskom vojvodstve.⁴ Prítom v slovenských úvahách sa nezašlo ďalej ako boli východné hranice Zemplínskej župy. Teda Spišská, Šarišská, Abovská a severná časť Zemplínskej župy⁵ (územie dnešného východného Slovenska) boli väčšinou účastníkov vnímané ako slovenské župy, v ktorých v menšine žijú aj Rusíni.

Rusínske predstavy, opierajúc sa najmä o gréckokatolícke prostredie, zas do Karpatoruského vojvodstva zahŕňali tie župy, v ktorých žili gréckokatolíci, považovaní ako celok za rusínske obyvateľstvo. Znamenalo to, že v ich predstavách šlo vlastne o takmer všetky uvedené východoslovenské župy, prípadne ako ústupok Slovákom, o severné územie Spišskej a Šarišskej župy a podstatnú časť severného Zemplína.

Ku konfrontácii záujmov vtedy nedošlo, keďže ani Viedeň a tobôž Budapešť

⁴ Zázpisnica Slovenského národného shromaždenia v Turčianskom Svätom Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861. Zostavil Andrej Sládkovič. Do tlače pripravil Fr. Hrušovský. Martin 1941, s. 172.

⁵ Pôvodná Zemplínska župa zahŕňala aj územie, ktoré po vzniku Československa zostalo na základe etnického princípu súčasťou Maďarska. Československu zostali okresy Snina, Medzilaiborče, Humenné, Stropkov, Vranov nad Topľou, Sečovce, Michalovce a Kráľovský Chlmec – podľa správneho delenia z roku 1910.

neboli ochotné akceptovať vytvorenie slovenského Okolia a Karpatoruského vojvodstva.

Pre slovenskú stranu nejasnosti o slovenskosti východoslovenských žúp boli impulzom zaoberať sa nimi a vyjasniť si, kde žijú Slováci a kde Rusíni, čo sa síce sporadicky dialo už predtým, ale intenzívnejšie až na prelome 19. a 20. storočia. Rusíni takúto úlohu neriešili, čiastočne im v tom pomohli alebo slovenské výskumy, ktoré boli neskôr rusínskymi činiteľmi spochybňované, alebo výskumy ruských, ukrajinských, nemeckých i českých bádateľov,⁶ či sčítania obyvateľstva, ktoré sa od roku 1868 robili v Uhorsku už pravidelne každých desať rokov. Treba však povedať, že ani v jednom prípade nebolo východné Slovensko označené ako územie Rusínov, bola len načrtnutá etnografická línia, ktorá mala rozličnú podobu, no nikdy nie diametrálne odlišnú.

Otázka vzájomných hraníc, či už v rámci federalizovaného Uhorska, či v inom štátnom útvere tak ostala bokom až do vypuknutia prvej svetovej vojny, ktorá ju otvorila s plnou vážnosťou, najmä na slovenskej strane.

Myšlienka spoločného štátu s Čechmi našla v slovenskom prostredí pomerne veľkú podporu, hoci sa o takejto možnosti na domácej pôde vážnejšie začalo hovoriť až v závere vojny. O to viac sa o nej diskutovalo v zahraničí – v slovenských emigrantských kruhoch na starom kontinente, ako aj v zámorí. Podobu spoločného štátu načrtnol profesor T. G. Masaryk už v roku 1915 a mapa, ktorú zverejnil, prezrádzala, ako si predstavoval budúce Československo. Na tejto mape územie severovýchodného Slovenska nebolo zakreslené ako súčasť nového štátu, malo patriť Rusku, o ktorom sa predpokladalo, že po vojne jeho územie bude siahať až po severné hranice Uhorska. Predstavu, že sa Rusko dostane až do strednej Európy, podporovala aj situácia na fronte na konci roku 1914 a začiatku roku 1915, keď jednotky generála A. A. Brusilova prenikli na územie severovýchodného Slovenska a obsadili časť Zemplínskej a Šarišskej župy⁷ a v tvrdých bojoch tu zotrvali až do mája 1915.

Pri kreslení mapy budúceho československého štátu pravdepodobne Masaryk uvažoval aj v intenciách národopisných výskumov Lubora Niederleho z konca 19. storočia a jeho práce *Národopisná mapa uherských Slováku* na základe sčítaní ľudu z roku 1900⁸, prípadne i prác ďalších bádateľov. Niederle na severovýchodnom Slovensku načrtnol národopisnú hranicu medzi Slováckmi a Rusínmi a túto potom T. G. Masaryk vo svojej mape zamýšľaného československého štátu aj rešpektoval. Neskôr sa však k nej nevracal a východoslovenské župy sa na ostatných mapách, ktoré vznikali počas prvej svetovej vojny, už objavujú ako

⁶ Bližšie pozri: Švorc, Peter: *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919–1939)*. Prešov 2003, s. 11–91.

⁷ Keine Gefar für die Zips. In *Karpathen-Post*, 11. Dezember 1914, 35. Jahrgang, Nr. 50, s. 3.

⁸ Niederle, Lubor: *Národopisná mapa uherských Slováku* na základe sčítaní ľudu z roku 1900. Praha 1903, s. 73–108.

celok v budúcom Československu. Jeho súčasťou mala byť aj západná časť Užskej župy. Na niektorých mapách bez Užhorodu, na iných aj s Užhorodom.

Slováci bez ohľadu na to, kde počas vojny pôsobili, vnímali Slovensko na jeho východe v podobe, akú nadobudlo po vzniku ČSR, vtedy ešte nepočítajúc s Uhorskou/Podkarpatskou Rusou. Ale s ňou do leta 1918 nepočítal ani T. G. Masaryk. Ivan Markovič v knihe *Slováci v zahraničnej revolúcii* napísal, aké predstavy o hraniciach Slovenska vládli medzi krajanmi v Rusku: „Ohľadom hraníc Slovenska sme si predstavovali, že na juhu pôjdu hlbšie, ako sú v skutočnosti dnes. Napríklad v petrohradskom Čechoslováku v čísle z 2. decembra 1915 je zakreslený do Slovenska i Vacov a Miškovec; na východe však až do leta 1918, to jest do vyjednávania profesora Masaryka s americkými zástupcami Rusínov, nepočítali sme s tým, že by k republike mala pripadnúť i Podkarpatská Rus...“⁹ V Rusku však už v roku 1915 narazili na odpor tamojších „ruských všeslovanov“, ktorých „predstavy siahali až po Poprad a snáď ešte ďalej na západ...“¹⁰ Samotní Rusíni sa však k zamýšľanému projektu československého štátu nevyjadrili, aspoň nie do roku 1918.

Na domácej pôde to ani nebolo možné, pretože domáca národná rusínska politická reprezentácia v Uhorsku ani neexistovala a na Podkarpatskej Rusi ani nikto do jesene 1918 nevedel, že Slováci uvažujú s Čechmi vytvoriť spoločný štát, ktorý by mal susediť s územím obývaným rusínskym obyvateľstvom. O takomto úsilí vedeli len Rusíni, žijúci v emigrácii v USA, ale keďže sa ich tento projekt bezprostredne netýkal, nevyjadrovali sa k nemu. Rusíni pochádzajúci z východoslovenských žúp sa nebránili predstave, že by sa mali ich dediny stať súčasťou slovanského Československa, nemajúc medzi sebou také osobnosti, ktoré by vyšli s podobnou aktivitou, akú počas vojny vyvíjali Slováci a Česi. A tak slovensko-rusínska spolupráca, ktorá existovala na americkej pôde už od konca 19. storočia, pretrvávala ako bezproblémová a korektná až do jesene 1918.

Situácia sa začala meniť po tom, ako si americkí Rusíni uvedomili, že je tu príležitosť zmeniť postavenie krajanov doma a premeniť vtedajšiu Uhorskú Rus minimálne na autonómnu krajinu v rámci Uhorska. Memorandum, vypracované Americkou národnou radou Uhro-Rusínov, ktorá vznikla až 23. júla 1918 v Homesteade, prezrádza, ako uvažovali americkí Rusíni o budúcnosti svojej krajiny. Na prvom mieste žiadali úplnú nezávislosť (Uhrorusínia), ak to nebude možné, tak sa chceli spojiť s Rusínmi z Haliče a Bukoviny a vytvoriť spoločný štát (Karpatská Rus), a ak ani to nebude možné, tak žiadali čo najväčšiu autonómiu v prípade, že Uhorská Rus zostane súčasťou Uhorska.¹¹ Takéto me-

⁹ Markovič, Ivan: *Slováci v zahraničnej revolúcii*. Praha 1923, s. 36.

¹⁰ Markovič, Ivan: *Slováci v zahraničnej revolúcii*. Praha 1923, s. 36.

¹¹ Vojenský historický archív Praha, fond P. R., k. N. 1, 1918–1920, R. 245; Memorandum from the American National Council of Uhro-Rusins, to his Excellency WOODROW WILSON, president of the United States of America.

morandum pod názvom Memorandum from the American National Council of Uhro-Rusins, to his Excellency Woodrow Wilson, president of the United States of America predložila 21. októbra 1918 rusínska delegácia vedená mladým rusínskym advokátom Grigorijom Žatkovičom americkému prezidentovi W. Wilsonovi. W. Wilson vysvetlil delegácii, že nebude možné realizovať prvé dve požiadavky a že ani USA ich realizáciu nepodporia. Upozornil ich však na to, že je možné realizovať poopravenú tretiu alternatívu, a síce autonómiu Podkarpatskej Rusi, resp. Uhro-Rusínie, ale nie v maďarskom štáte, ale v niektorom štáte slovanských susedov Podkarpatskej Rusi. V podstate naznačil možnosť začlenenia tohto územia do chystaného česko-slovenského štátu a rusínskej delegácii doporučil, aby hľadali spojenie so susednými slovanskými národmi.¹²

Ďalší vývoj už smeroval k súhlasu mienkotvorných amerických Rusínov s československou alternatívou. Ten umocnilo prijatie Americkej národnej rady Uhro-Rusínov za člena Stredoeurópskej demokratickej únie a Žatkovičov podpis Vyhlásenia nezávislosti vo Philadelphii 26. októbra 1918, ako jedného z dvadsiatich reprezentantov utláčaných európskych národov.

Vo Philadelphii mal G. I. Žatkovič s T. G. Masarykom rozhovor o uhorských Rusínoch a o tom, aké bude ich postavenie v česko-slovenskom štáte. Podľa Žatkovičových spomienok, T. G. Masaryk im slúbil „plnú autonómiu“ a na otázku, aké budú hranice ich územia, povedal, že „hranice budú tak ustanovené, že budú Rusíni spokojní“.¹³ Masaryk však nekonkretizoval žiadnu hranicu, čo bolo v danom čase pochopiteľné, najmä ak šlo o štátne hranice, ale nevyjadril sa konkrétne ani o slovensko-podkarpatskoruskej hranici. Americkí Rusíni tak mali možnosť načrtnúť obraz budúcej Uhrorusínie či Karpatskej Rusi tak, ako ju chceli mať.

Mapa, ktorú nakreslil G. I. Žatkovič, ukazuje, že americkí Rusíni do Uhrorusínie zahrnuli celé východné Slovensko, vnímajúc ho ako pôvodné rusínske územie, o čom neskôr písal rusínsky gréckokatolícky kňaz a historik Nikolaj Beskid¹⁴ v knihách Karpatskaja Rus¹⁵ a Karpatorusskaja drevnosť¹⁶. V nich argumentoval

¹² Žatkovič, Grigorij: I. Otkrytie – eksposé Dr. G. J. Žatkoviča, byvšeho Gubernatora Podkarpatskoj Rusi. Homestead, Pa, 1921, s. 1.

¹³ Žatkovič, Grigorij: I. Otkrytie – eksposé Dr. G. J. Žatkoviča, byvšeho Gubernatora Podkarpatskoj Rusi. Homestead, Pa, 1921, s. 5.

¹⁴ Nikolaj Beskid (29. 6. 1883 – 9. 12. 1947), rusínsky gréckokatolícky kňaz, publicista, politický činiteľ, historik proruskej orientácie. Pracoval v archíve gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove, od 1908 tajomník prešovského biskupa Jána Vályiho, od 1912 člen biskupskej rady, neskôr kňaz v Legnave a Starej Lubovni. Od jesene 1920 vydával v Prešove časopis Golos ruskago naroda, bol jedným zo zakladateľov Ruskej ľudovej strany (1921), predsedom vydavateľskej sekcie Spoločnosti A. Duchnoviča. Bol synovcom Antona Beskida, guvernéra Podkarpatskej Rusi v rokoch 1923–1933. Biografický lexikón Slovenska, A–B, I. zv. Martin 2002, s. 398–399.

¹⁵ Beskid, Nikolaj A.: Karpatskaja Rus. Prjašev 1920.

¹⁶ Beskid, Nikolaj A.: Karpatorusskaja drevnosť. Prjašev 1928.

autochtónnosťou rusínskeho obyvateľstva na území východného Slovenska, ktoré, podľa neho, nebolo súčasťou Veľkej Moravy a na ktorom Slováci v ranom stredoveku ani nežili, pretože, podľa N. Beskida, vtedy ani neexistovali. Rieka Hron – hraň – hranica – pohraničnája polosť¹⁷ mala byť jasným dôkazom, kde končila veľká Morava a kde začínalo územie Rusínov. V polemicky ladenej knihe *Karpatorusskaja pravda*¹⁸, ktorá bola prerozprávaním jeho predchádzajúcich kníh, sa dokonca odvolal na Mateja Bela, ktorý „o slovenskej nácii upomínajet v pervyje v XVII. stolitiji“, a Josefa Dobrovského, v spojitosti s ktorým napísal, že: „... slovo Slovensko pojavljajetsja v pervyj raz toľko u Dobrovskaho, sledovatelno s XIX. stolitija“. Dodal, parafrázujúc Dobrovského, že názov slovenského národa nemožno vysvetliť ako výsledok slovanskej evolúcie, ale „prосто kak plod maďarskoj politiky, napravlennoj na rasčlenenije toho-že samoho istoričeskaho slavjanskaho etnosa na dvi časti“.¹⁹ Teda, na rozčesnutie českého národa v stredoveku obývajúceho územie Slovenska po riekou Váh.

V takomto ideovom presvedčení uvažovali nielen americkí Rusíni, ale v roku 1919 (a tiež neskôr) aj Rusíni, žijúci na severovýchodnom Slovensku. Preto všetky ich úvahy, spájajúce sa so slovensko-podkarpatskoruskou hranicou oscillovali okolo požiadavky stanoviť túto hranicu tak, aby minimálne rešpektovala aktuálnu etnickú líniu medzi slovenským a rusínskym obyvateľstvom.

Slovensko-rusínske vzťahy v procese konštituovania ČSR

Pokiaľ išlo o rusínsko-slovenské vzťahy v USA, tie šťastli stratili na predchádzajúcej otvorenosti, obzvlášť zo strany rusínskych aktivistov, ktorí si uvedomovali, že sa so svojimi požiadavkami na východoslovenské župy ako súčasť Uhorskej/Karpatskej Rusi dostávajú do konfliktu so slovenskými záujmami. Preto sa aj rokovania s T. G. Masarykom konali tak, aby ich obsah slovenská strana nepoznala.

Situácia na Slovensku bola odlišná. Karpatoruská národná rada v Prešove síce vydala 19. novembra 1918 rezolúciu, v ktorej žiadala pre Rusínov právo na sebaurčenie v etnických hraniciach, odmietala rozdelenie Rusínov do viacerých štátnych útvarov a vyhlásila sa za jediného oprávneného zástupcu rusínskeho obyvateľstva, ale A. Beskid ešte v ten deň poslal túto rezolúciu do Martina na vedomie Slovenskej národnej rade.²⁰ V slovenskom Prešove si jasne uvedomoval nutnosť spolupráce so Slováckmi a koordinácie ďalších krokov, aby sa obe strany vyhli prípadným nedorozumeniam. Okrem toho mu bolo jasné, že Rusíni musia

¹⁷ Beskid, Nikolaj A.: *Karpatorusskaja pravda*. Homestead 1932, s. 115.

¹⁸ Beskid, Nikolaj A.: *Karpatorusskaja pravda*. Homestead 1932.

¹⁹ Beskid, Nikolaj A.: *Karpatorusskaja pravda*. Homestead 1932, s. 156.

²⁰ Tajták, Ladislav: *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*. Bratislava 1972, s. 97.

spolupracovať so Slovákami, ak chcú naozaj získať na východnom Slovensku moc a vymaniť sa spod maďarského poručníctva. Slovenský historik Ladislav Tajták píše, že A. Beskid v listoch upozorňoval SNR v Martine na činnosť Východoslovenskej národnej rady v Prešove a na jej v skutočnosti protislovenskú činnosť. 25. novembra 1918 bol osobne v Martine a o tri dni neskôr žiadal listom SNR, aby dala urýchlene vytlačiť ohlas k rusínskemu ľudu. Pravdepodobne sa aj on obával Dvortsákovej akcie, ktorý stál na čele Východoslovenskej národnej rady, že strhne do „slovjackého“ tábora²¹ aj časť Rusínov, a bude spolu s nimi žiadať, aby aspoň východné Slovensko ostalo i naďalej súčasťou Uhorska.

SNR v Martine skutočne napísala Ohlas bratom Rusinom, ktorý je datovaný 30. novembra 1918. V ňom Rusínov vyzývala, aby sa v spolupráci so Slovákami snažili dosiahnuť spoločný cieľ, obvinila užhorodskú ruskú národnú radu zo zrady záujmov rusínskeho ľudu, odmietla ju a vyhlásila: „...my sme ale Slovania ako Vy, my Vám plnú autonómiu nie len sľubujeme, ale túto plnú autonómiu vo veciach cirkevných, školských, v záležitostiach vnútorných už i celkom uznávame.“²² V januári 1919, keď bola časť východného Slovenska súčasťou ČSR, ale Zemplínska župa ešte len čiastočne a Podkarpatská Rus bola ešte stále súčasťou Uhorska, kulminovala nezištná spolupráca Slovákov s Rusínmi.

Podľa spomienok Vavra Šrobára, počas jeho návštevy Prešova 11. januára 1919, vyslovil A. Beskid v mene prešovskej Karpatoruskej národnej rady oddanosť ČSR a spolu s ostatnými členmi delegácie, ktorá sa dostavila k Šrobárovi, žiadal, aby „rusínsky národ bol postavený pod ochranu Československej republiky, pretože úrady maďarskou vládou menované ešte i teraz s ruským ľudom špatne nakladajú, takže ich politické, kultúrne a cirkevné postavenie sa v ničom nezlepšilo a k maďarskej vláde nemajú žiadnej dôvery...“²³

Na Šrobárov podnet odcestoval Anton Beskid do Prahy, kde rokoval s predstaviteľmi československej vlády. Z Prahy odcestoval do Paríža už ako člen československej mierovej delegácie, v ktorej pôsobil ako odborný poradca pre otázky Podkarpatskej Rusi. Spolu s ním pracoval ako poradca pre tú istú problematiku Dr. Dimitrij Sobin.²⁴

Parížske mierové rokovania, na ktoré prišiel A. Beskid a onedlo za ním aj G. Žatkovič a J. Gardoš z USA, sa týkali aj podkarpatských Rusínov. Na nich

²¹ Viktor Dvortsák spolu so šarišským maďarským politikom Istvánom Dessewffym na začiatku 20. storočia stáli pri zrode teórie tzv. slovjackého národa. Slovenské obyvateľstvo žijúce v Spišskej, Šarišskej, Abovskej a Zemplínskej župe vzhľadom k jeho dialektom označili ako samostatnú etnickú jednotku – Slovjakov, ktorí, podľa nich, neboli súčasťou slovenského národa žijúceho na strednom a západnom Slovensku. Preto na konci roku 1918 žiadali aj pre „Slovjakov“ právo na sebaurčenie, ktoré konkretizovali vyhlásením Slovenskej ľudovej republiky 11. decembra v Košiciach a jej prihlásením sa pod ochranné krídla Budapešti.

²² Citované podľa: Tajták, Ladislav: Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918. Bratislava 1972, s. 98–99.

²³ Šrobár, Vavro: Osvobodené Slovensko. Praha 1928, s. 464–465.

²⁴ Houdek, Fedor: Mierová konferencia v Paríži. In Prúdy, 14, 1930, 9, s. 537.

sa rozhodlo o ich ďalšom osude, a to aj za príspevnia Ruskej komisie, ktorú v Paríži vytvorili A. Beskid, G. Žatkovič a J. Gardoš, a ktorá dala československej delegácii k dispozícii súhlasné stanoviská amerických i podkarpatských Rusínov na začlenenie Podkarpatskej Rusi do československého štátu. Československej delegácii, reprezentovanej na rokovaníach najmä E. Benešom, sa podarilo bez väčších ťažkostí dosiahnuť súhlas vlád dohodových mocností, ktorý bol zavŕšený podpísaním Saintgermainskej mierovej zmluvy 10. septembra 1919.

Samotná zmluva však Rusínov poriadne zaskočila. Na jednej strane sa splnila ich požiadavka začleniť Podkarpatskú Rus do Československa ako jeho autonómnu časť, no na druhej strane, vnútorná hranica autonómneho územia, ktorá mala charakter krajinskej hranice, nespĺňala ich predstavy. Ich sklamanie bolo o to väčšie, že dôverovali českým politikom tak v Prahe, ako aj v Paríži, s ktorými rokovali o územnom rozsahu Podkarpatskej Rusi, že budú spokojní s výsledkom mierovej konferencie. Rusíni očakávali, že budú splnené ich nároky na celé územie obývané rusínskym obyvateľstvom, teda, že súčasťou Podkarpatskej Rusi bude minimálne severovýchodné Slovensko. Ukrajinský historik žijúci na Slovensku Ivan Vanat na margo účinkovania Žatkoviča, Gardoša a Beskida v Paríži napísal, že z ich strany to bol čistý politický naivizmus, keď požiadavky Rusínov nechali „v rukách Dr. Karla Kramára a Dr. Edvarda Beneša“.²⁵ Určite je v tomto konštatovaní časť pravdy. Všetci traja rusínski politici však boli odkázaní spoľiehať sa na prísluby oficiálnych reprezentantov československého štátu na mierovej konferencii, pretože ani jeden z nich nemal takú pozíciu, ktorá by mu umožnila vystupovať ako oficiálnemu predstaviteľovi uhorských Rusínov. Takú pozíciu nemali ani haličskí Rusíni, ktorých eliminovala poľská delegácia, obávajúca sa straty haličského územia.

Na druhej strane treba povedať, že Žatkovič s Gardošom pôvodne predkládali voči Slovensku také územné požiadavky, ktoré nemali žiadne opodstatnenie, že vyplývali z ich neznalosti prostredia a rovnako naivného presvedčenia, že sa takéto prehnané požiadavky podarí presadiť. Nimi navrhovaná Uhrorusínsia skutočne zaberala tretinu Slovenska, a to len na základe niekoľkých obcí v jednotlivých okresoch východoslovenských žúp, v ktorých žili Rusíni, prípadne už len gréckokatolícke obyvateľstvo, z ktorého sa nie všetci hlásili k Rusínom. Výsledkom takýchto požiadaviek bola nedôvera amerických Slovákov k aktivitám Americkej národnej rady Uhro-Rusínov, ale aj nedôvera slovenských členov československej mierovej delegácie k prítomnosti rusínskych reprezentantov. Podľa slov samotného Žatkoviča, rokovania o rusínskej otázke viedol len s českými členmi delegácie, rokovaniam so slovenskými sa vyhýbal. V Paríži to ešte

²⁵ Vanat, Ivan: *Narysy novitnoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny. I. 1918–1938*. Prešov 1979, s. 84.

nebol prípad Antona Beskida, ktorý ako reprezentant Karpatoruskej národnej rady priniesol do Paríža mapu Karpatskej Rusi, zostavenú prešovskou Karpatoruskou národnou radou, rešpektujúcou etnické hranice medzi Rusínmi a Slováckmi. Lemkovščina a Podkarpatská Rus, ktoré na mape tvorili jeden celok, sa vcelku ohraničili podľa etnického princípu.²⁶ A. Beskid sklzol k neúmerným územným požiadavkám pravdepodobne pod vplyvom amerických Rusínov, čo po návrate z Paríža do Prešova (26. marca 1919) prezrádza jeho list Augustínovi Vološinovi datovaný 5. apríla 1919. Oznamoval mu, že prešovská Karpatoruská národná rada žiada celú Šarišskú župu.²⁷

Na takéto požiadavky museli Slováci zareagovať. V čase konštituovania nového štátu však nechceli otvárať problém slovensko-rusínskeho vzťahu, ktorý by mohol skomplikovať celý štátotvorný proces,²⁸ ale svoju počiatočnú obavu z nepredvídaného vývoja potrebovali eliminovať. Podobne aj česká politika. Hlboké zasahovanie do územia Slovenska bolo neprípustné z viacerých príčin. Základná príčina spočívala v prevahe slovenského obyvateľstva vo všetkých východoslovenských župách, ďalšia zas v obave, že územie obývané Rusínmi a s autonómnym štatútom sa môže v budúcnosti stať súčasťou ruského alebo ukrajinského štátu a československý štát by tak prišiel nielen o územie, ale aj o slovenské obyvateľstvo. Zachovaný protokol²⁹ zo zasadnutia „uhorsko-ruského národa“ 21. januára 1919 v Chuste prezrádza, že Rusíni na východe Podkarpatskej Rusi, ktorá bola vtedy ešte stále súčasťou Uhorska, vnímali východoslovenské župy ako rusínske územie s dosahom až po Liptov a že ho chceli s územím Uhorskej Rusi pripojiť k nezávislej Ukrajine. V rezolúcii z tohto zasadnutia Centrálna ruská národná rada, ktorá tu vznikla a mala mať 100 členov zastúpených zo všetkých rusínskych oblastí, v mene všetkých Rusínov-Ukrajincov žiadala „zjednanie [zjednotenie – P. Š.] vsich Rusiniv Ukrajinciv z komitativ: Marmaroš, Ugoča, Bereg, Ung, Zemplin, Šaryš, Spiš i Abauj Torňa i prilučeniye Rusinami Ukrajincami zaselenich zemel do sobornoj Ukrainy...“.

Preto bolo potrebné poistiť pôvodné územie východného Slovenska ešte počas rokovaní mierovej konferencie v Paríži ako nedeliteľnú súčasť Československa, aby nejaké nepredvídané okolnosti nepriaznivo nezasiahli do utvárania

²⁶ Švorc, Peter: K otázke krajinskej hranice Podkarpatskej Rusi a Slovenska (1918–1923). In Peter Kónya – René Matlovič (ed.), *Obyvateľstvo Karpatskej kotliny I*. Prešov 1997, s. 225–226.

²⁷ Vanat, Ivan: *Narysy novitnoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny. I. 1918–1938*. Prešov 1979, s. 86.

²⁸ List T. G. Masaryka ministromi Vavrovi Šrobárovi z 10. marca 1919. In *Nevidomi dokumenty z archivu T. G. Masaryka*. Vybral a zostavil M. Mušínska. In *Naukový zbirnyk Muzeju ukrajinskej kultury u Svydnyku* 21. Prešov 1998, s. 144.

²⁹ Protokol písanij 21. januara (sičňa) 1919 v Chusti na vsenarodnich zborach ugorsko-ruskago naroda, kotri vidbul sja v gimnastičnij sali deržavnoj gorožanskoj školy. Súkromný archív PhDr. Mikuláša Mušínsku, DrSc., v Prešove.

československého štátneho územia. To bolo dôvodom, prečo z Paríža vycestoval na Slovensko Štefan Osuský, aby sám na vlastné oči videl a spoznal situáciu na východnom Slovensku. Jeho cesty sa stali podkladom pre správu na rokovanie mierovej konferencie o československo(slovensko)-rusínskej hranici.³⁰

Z Paríža informoval Vavra Šrobára o rusínskych územných požiadavkách Fedor Houdek a nabádal ho k tomu, aby slovenských županov v tých župách, o ktoré majú Rusíni záujem, poveril skontaktovať sa s rusínskou americkou delegáciou a zároveň nespúšťať ich z očí, „aby neurobili chyby a nepríjemné a vážne komplikácie“.³¹

V marci 1919 sa G. Žatkovič a J. Gardoš stretli s ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska Vavrom Šrobárom a informovali ho o požiadavke stanoviť hranicu medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou tak, že by zahŕňala aj Starolubovniansky okres v Spišskej župe, čo predpokladalo začleniť do Podkarpatskej Rusi aj severný Šariš a Zemplín.

V. Šrobár mal v tom čase už list od prezidenta T. G. Masaryka, ktorý ho žiadal, aby urobil všetko preto, aby sa predišlo slovensko-rusínskym sporom, no sám váhajúc, ako by sa čo najlepšie mala vyriešiť slovensko-rusínska hranica – či na základe etnografického princípu, alebo na administratívno-historickom základe.³²

Vavro Šrobár, tak, ako aj ostatní slovenskí politici, mal však v tejto otázke jasno. Pre Slovákov prichádzal do úvahy len administratívno-historický princíp. Otázna bola len Užská župa, ktorá bola etnicky po Užhorod viac slovenská ako rusínska a až od Užhorodu rusínska. V okrese Užhorod v roku 1910, podľa uhorskej štatistiky z roku 1910, z 26 994 obyvateľov tam žilo 9908 Slovákov a 5520 Rusínov. V ďalších okresoch západnej časti Užskej župy bol pomer Slovákov a Rusínov ešte výraznejší v prospech slovenského obyvateľstva. V okrese Veľké Kapušany z 18 292 obyvateľov sa k Slovákom hlásilo 6322 obyvateľov, no k Rusínom len 11, k Maďarom 11 582 obyvateľov okresu. V okrese Sobrance sa z 29 262 obyvateľov hlásilo k Slovákom 17 474, k Rusínom 6406 a k Maďarom 2764 obyvateľov.³³ V samotnom meste Užhorod žilo v roku 1910 16 919 obyvateľov. Z nich sa k Maďarom hlásilo 13 590, k Nemcom 1151 obyvateľov, k Slovákom 1219 a k Rusínom len 641 obyvateľov.³⁴

³⁰ Gessay, Ignác: Slovensko po oslobodení. Pittsburgh 1919, s. 45.

³¹ Vanat, Ivan: Narisy novitnoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny. I. 1918–1938. Prešov 1979, s. 86.

³² List prezidenta T. G. Masaryka ministru zakordonnych sprav Edvardu Benešu vid 30 kvitňa 1919 roku. In Nevidomi dokumenty z archivu T. G. Masaryka. Vybral a zostavil M. Mušinka. In Naukovyj zbirnyk Muzeju ukrajinskoj kultury u Svydnyku 21. Prešov 1998, s. 145.

³³ Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat. 42 kötet. A Magyar szent korona országainak 1910 évi népszámlálása. Budapest 1912, s. 262–263.

³⁴ Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat. 42 kötet. A Magyar szent korona országainak 1910 évi népszámlálása. Budapest 1912, s. 262–263.

Otvorená otázka krajinskej hranice sa stala v rusínskych kruhoch zjednocujúcim prvkom rôznorodo politicky, konfesionálne, ale aj etnicky rozdelených Rusínov, ale len tých, ktorí žili na území obsadenom československým vojskom. Na jar 1919 ešte nebolo celkom jasné, komu bude v skutočnosti Podkarpatská Rus patriť, resp. komu budú patriť jej jednotlivé časti. Československo malo v rukách len územie v okolí Užhorodu. Maďarsku, a po vzniku Maďarskej republiky rád zas jej, patrila južná a centrálna časť Podkarpatskej Rusi a Marmarošská župa zas bola obsadená rumunskými vojskami. Odhliadnuc od toho, československí Rusíni od jari 1919 sa veľmi aktívne usilovali o to, aby územia obývané rusínskym obyvateľstvom tvorili jeden administratívny celok. S tým sa v podobe memoránd a petícií obracali najmä na prezidenta, ako na veľkú autoritu, aby na mierovej konferencii presadil ich územné požiadavky.

V Užhorode sa v apríli 1919 uskutočnilo viacero zhromaždení, z ktorých boli do Prahy posielané telegramy so žiadosťou nedeliť rusínske územie. 25. apríla 1919 v mene Ruskej národnej rady v Užhorode poslal prezidentovi Masarykovi obsiahly oficiálny list Dr. Simeon Sabov (podpísaný ako predseda) a Augustín Ivanovič Vačanin (podpísaný ako tajomník), v ktorom mu vyjadrujú radosť nad rozhodnutím mierovej konferencie pripojiť Karpatskú Rus k Československej republike, ale zároveň vyjadrujú znepokojenie nad stanovením slovensko-ruskej hranice. V mene užhorodskej národnej rady navrhovali, aby hranica začínala v tom bode Dunajca, kde prechádza do Haliče, potom smerovala na juh k Magure, odtiaľ na juhovýchod k prameňu Torysy (južne od dediny Torysa) až pod Prešov (Prjaševo), od Prešova po líniu na juhozápad (Šovarské hory/Slanské vrchy – P. Š.) ku hranici Zemplínskej stolice až k Novému mestu (Ujhel), odtiaľ hranicou republiky s Maďarskom, stanovenou mierovou konferenciou.³⁵ Uviedli aj historické argumenty, prečo má takto navrhovaná hranica svoje opodstatnenie a odvolávali sa na práce Bidermanna a tvrdenie, že Slováci zo Spiša, Šariša a Zemplína majú ruský pôvod. Na druhej strane, „ruský národ, žijúci medzi Poliakmi a Slovákmí, z rôznych politických, náboženských a hospodárskych príčin hojne prijímal do svojho jazyka slovenské a poľské elementy...“, a preto sa dnes zdá, že v uvedených stolicach žijú Slováci a nie Rusíni. Ďalšou autoritou, na ktorú sa odvolávali, bol slovenský jazykovedec Samuel Czambel. Odmietli uhorské štatistiky po r. 1848, lebo tie vraj z obavy pred Ruskom boli falšované v prospech Slovákov, aby si Rusko nenárokovalo ruské územie Uhorska. Ako najpresvedčivejší dôkaz o ruskosti obyvateľstva na označenom území sú podľa nich kostoly a cirkev, ktoré jednoznačne hovoria v prospech Rusínov. V liste uviedli aj dôvod, prečo by sa mal stať Prešov súčasťou Karpatskej Rusi: „Karpatská Rus obzvlášť potrebuje mesto Prešov ako centrum prešovskej eparchie, keďže tam sa

³⁵ Archív Kancelárie prezidenta republiky (AKPR) Praha, inv. č. 205, kart. 5, sign. D.6863/a – Podkarpatská Rus.

nachádzajú skoro všetky cirkevné a kultúrne úrady tejto eparchie.“ Zdôvodnili aj to, prečo sa tu žijúci Slováci nemusia obávať Karpatskej Rusi a dodali: „Rozvoj ruskej kultúry v týchto končinách nemôže nijako prekážať tamojším Slovákom katolíkom a protestantom v slobode slovenskej kultúry, ale ešte im pridá dôvod naučiť sa ruský jazyk a utvoriť tak most pre ľahšie zblíženie Československej republiky a Zakarpatskej Rusi.“ Vážnym dôvodom pre takéto usporiadanie Karpatskej Rusi boli podľa nich hospodárske dôvody.³⁶

27. apríla 1919 poslal Augustín Vološin prezidentovi Masarykovi telegram, v ktorom v mene spolku Ruský klub v Užhorode protestoval proti deleniu územia bez súhlasu Rusínov. Písal: „Členovia a všeobecne karpatsko-ruské obyvateľstvo stojí pevne a neochvejne na teritoriálnej nedeliteľnosti už oslobodenej karpatoruskej krajiny, ale i stonajúcej pod poľským jarmom Lemkovštiny...“ Ďalej sa odvolával na právo národov na sebaurčenie, podľa ktorého ruské obyvateľstvo na oboch stranách Karpát má právo žiť spolu a „ustanoviť medzi nimi teraz politickú hranicu je prostou nemožnosťou. Nikdy nebudeme súhlasiť so zamýšľaným rozdelením. Len spolu s Lemkami sa môžeme slobodne rozvíjať v hraniciach našej republiky a radovať sa z oslobodenia karpatskoruského obyvateľstva od ťažkého jarma“.³⁷ T. G. Masaryka dokonca zvolili za čestného člena Ruského klubu, rátajúc s tým, že i takéto gesto zo strany Rusínov pomôže presvedčiť Masaryka, aby zasiahol v prospech ich požiadaviek.

Tieto i ďalšie rusínske aktivity mobilizovali aj Slovákov – tak politických činiteľov, ako aj východoslovenskú inteligenciu a následne aj obyvateľstvo jednotlivých dedín, ktoré sa cítilo byť ohrozené rusínskymi požiadavkami a už nechcelo patriť pod inú jurisdikciu ako slovenskú, resp. ešte československú.

Agitačnú kampaň za slovenskú i za rusínsku národnosť spustila na východnom Slovensku správa o chystanom súpise obyvateľstva. Ten zamýšľal urobiť Vavro Šrobár pre potreby mierovej konferencie a následne pre organizovanie správy, ktorá sa na Slovensku ešte len tvorila. Uskutočniť sa mal v rozpätí od 24. marca až do 2. apríla 1919.³⁸

Na oboch stranách existovali obavy zo skreslenia výsledkov súpisu obyvateľstva vo východoslovenských župách. Šlo o gréckokatolíkov, nazývaných rusnákmi. Rusínska strana, počnúc cirkevnou gréckokatolíckou hierarchiou, označovala všetkých gréckokatolíkov za Rusínov, slovenská strana to zas odmietala poukazujúc, že na východnom Slovensku sa už v predchádzajúcich storočiach stali gréckokatolíkmami aj tu žijúci Slováci a dokonca už, podľa slovenskej argumentácie, tvoria väčšinu gréckokatolíckych veriacich. Týkalo sa to, podľa

³⁶ AKPR Praha, inv. č. 205, kart. 5, sign. D.6863/a – Podkarpatská Rus.

³⁷ VHA Praha, fond P. R., k. N. 1., inv. č. 77–78. Telegram prezidentu Masarykovi. Užhorod 27. IV. 1919.

³⁸ Tišliar, Pavol: Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska. Bratislava 2007, s. 33–34.

uhorskej štatistiky z roku 1910, 191 542 gréckokatolíkov, čo z celkového počtu 723 897 obyvateľov východného Slovenska predstavovalo 26,45 % jeho obyvateľov.³⁹ Nebol to teda zanedbateľný počet ľudí, ktorí by posilnili jednu alebo druhú národnosť, a tým aj ich územné požiadavky.

Z rusínskej strany pred sčítaním obyvateľstva aj na jar, aj v auguste 1919, kedy sa sčítanie kvôli komplikujúcej sa situácii uskutočnilo, zaznievali obavy, aby sa národné vlašné rusínske obyvateľstvo nehlásilo pod rôznymi tlakmi zo slovenskej strany k Slovákom, neoslabilo tak vlastnú etnicitu a následne prekázalo vytvorenie požadovanej veľkej Karpatskej Rusi.

Slovenské obavy z rusínskych aktivít mali pozadie v maďarských aspiráciách znovo získať ak nie celé, tak aspoň východné Slovensko. No a s promaďarskou orientáciou sa ešte v prvom polroku 1919 netajili mnohí gréckokatolícki kňazi. Ich veľká autorita v dedinskom prostredí dokázala zastrašiť, alebo aspoň zmiasť, ich veriacich. Keď v novembri a decembri 1918 po prvých správach, že sa Slovensko stane súčasťou československého štátu, začali na mnohých dedinách obyvatelia vztyčovať slovenské zástavy, boli tieto zástavy za asistencie maďarských žandárov strhávané a hrozilo internovanie tých, čo odmietali Uhorsko. Po odchode maďarského žandárstva z východného Slovenska eliminovali v prvých mesiacoch nového roku pročeskoslovenské aktivity mnohí miestni gréckokatolícki duchovní. Tí hrozili, že po návrate Maďarov dajú pozatvárať všetkých odbojníkov.⁴⁰ Toto sa dialo v čase, keď maďarská vláda vedená novým premiérom Dénesom Berinkeym vydala 12. marca 1919 ľudový zákon č. XXX o samospráve Slovenskej krajiny, ktorý mal podobný charakter ako zákon č. X. o Ruskej Krajine.⁴¹ V podstate ním len provokovala Slovensko, no zároveň aj zasievala semienko pochybností o stabilite nových pomerov. Dialo sa to tiež v čase, keď M. Károlyi odovzdával moc maďarským bolševikom, ktorí chceli nastoliť diktatúru proletariátu nielen v Maďarsku, a keď sa v Budapešti pripravovali letáky oslovujúce ľudí na Slovensku týmito slovami: „Vojáci, zřízenci České republiky a lidé na Slovensku! V Uhrách nastal den zúčtování dělnictva s kapitalismem...“, ktorými dávali jasne najavo, ako vidia Slovensko a čo s ním plánujú.

Na území Podkarpatskej Rusi, ktorá ešte stále bola pod maďarskou vládou, sa po prevzatí moci maďarskými komunistami taktiež zmenila situácia. 22. marca

³⁹ Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880–1910. Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti. Zostavil Juraj Majo. Bratislava 2012, s. 1871–1875.

⁴⁰ Štátny archív Prešov, fond Šarišská župa. Hlavný župan 1861–1922, inv. č. 1697: List gréckokatolíckych veriacich z Miklušoviec, Sedlíc a Suchej Doliny županovi Šariško-zemplínskej župy P. Fábrymu z apríla 1919.

⁴¹ Fischer, Holger: Oszkár Jászi und Mihály Károlyi. Ein Beitrag zur Nationalitätenpolitik der bürgerlich demokratischen Opposition in Ungarn von 1900 bis 1918 und ihre Verwirklichung in der bürgerlich-demokratischen Regierung von 1918 bis 1919. München 1978, s. 149–150; Hajdu, Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom [Maďarská buržoázno-demokratická revolúcia 1918]. Budapest 1968, s. 170.

1919 bola v rezidencii guvernéra Ruskej Krajiny v Mukačeve ustanovená Rada pracujúcich a dedinských poslancov, ktorá sa obrátila na obyvateľstvo s výzvou, aby podporili proletársku revolúciu a zakladali miestne rady.⁴²

Vláda Bélu Kuna schválila 2. apríla 1919 dočasnú ústavu Maďarskej republiky rád (MRR) a rovnako začiatkom apríla 1919 aj ústavu Ruskej Krajiny, ktorá sa stala súčasťou MRR ako jej autonómna súčasť. Podľa tejto ústavy sa malo autonómne územie Ruskej Krajiny skladať z piatich žúp – Marmarošskej, Berežskej, Užskej, Zemplínskej a Šarišskej.⁴³ V skutočnosti bola vláda sovietskych len v Berežskej župe a v častiach Marmarošskej a Užskej župy, no daná ústava jasne naznačovala možnú a chcenú rozpínavosť sovietskej maďarskej Ruskej Krajiny.

Táto situácia urýchlila rokovania predstaviteľov všetkých troch hlavných ruských národných rád o zjednotení do jednej národnej rady. 8. mája 1919 sa konala schôdza užhorodskej, prešovskej a chustskej Ruskej národnej rady v Užhorode. Jej účastníci vytvorili Centrálnu ruskú národnú radu, ktorá sa vyslovila za pripojenie k ČSR, ale súčasne znovu nastolili požiadavku posunúť krajiniskú hranicu až po rieku Poprad.⁴⁴ Cesta 105-člennej Centrálnej ruskej národnej rady do Prahy mala nielen demonštrovať ochotu Rusínov žiť v Československu, ale aj ich snahu nedopustiť rozdelenie rusínskeho obyvateľstva do dvoch správnych celkov.

Rusínske aktivity vo vzťahu k slovensko-podkarpatskoruskej hranici nemohli ostať nepovšimnuté zo slovenskej strany, hoci im slovenskí politici dlho neprisovali veľkú váhu. Tí, ktorí pôsobili v Prahe to však videli ako väčší problém, ktorý by sa nemal podceňovať. Preto začiatkom júla 1919 Ivan Markovič písal Vavrovi Šrobárovi: „V súvisi s Rusínmi na žiadosť Dr. Staška upozorňujem na naliehavosť riešenia otázky hraníc rusínskeho územia. Je treba, aby na základe návrhu rusínskej rady, názorov prof. Dvorského a p. Choteka bol čím skôr pripravený náš návrh o tejto veci.“⁴⁵ Návrh však oficiálne nebol ani vypracovaný, nieto predložený. Slovinci sa spoliehali aj na podporu českej politickej scény, ktorá sa ale dostávala do zložitej situácie, ako vyhovieť obom a nič pritom nestratiť. Tej bolo jasné, že Československo nemôže existovať bez Slovenska, ale bez Podkarpatskej Rusi áno. Preto sa väčšina popredných českých politikov odvolávala na Parížsku mierovú konferenciu ako hlavného garanta

⁴² Usenko, V. V.: Vplyv Velykoji Žovtvenoji socialistyčnoji revoluciji na rozvytok revolucijnogo ruchu v Zakarpatti v 1917–1919 rr. Kyjiv 1955, s. 129; tiež: Vanat, Ivan: Narysy novitnoji istoriji ukrajinčiv Schidnoji Slovaččyny. I. 1918–1938. Prešov 1979, s. 90.

⁴³ Usenko, V. V.: Vplyv Velykoji Žovtvenoji socialistyčnoji revoluciji na rozvytok revolucijnogo ruchu v Zakarpatti v 1917–1919 rr. Kyjiv 1955, s. 132–133.

⁴⁴ Žatkovič, Grigorij: I. Otkrytie – eksposé Dr. G. J. Žatkoviča, byvšeho Gubernatora Podkarpatskoj Rusi. Homestead, Pa, 1921, s. 10–11.

⁴⁵ Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond Ivan Markovič, kart. 1, List I. Markoviča V. Šrobárovi, Praha 5. 7. 1919.

stanovených hraníc, vrátane krajinskej hranice, no sľubujúc Rusínom, že sa postupne všetko vyrieši k všeobecnej spokojnosti. V zákulisí robila opatrenia, aby stanovená krajinská hranica zostala neporušená a aby sa zodpovednosť za jej podobu preniesla na dohodové mocnosti. Prezrádza to aj list T. G. Masaryka E. Benešovi do Paríža, za ktorým sa 23. júla 1919 vybral z Prahy G. Žatkovič: „Ide k Vám Žatkovič. Jedná sa o hranice Rusínie a potvrdenie jej správy. Rusíni vychádzajú z mapy Černigovského z r. 1857, ale ona nie je presná. Máme mapu Lemomiéra, tá je úplne iná. Pripravuje sa nové sčítanie obyvateľstva. Kým by Dohoda mohla vymedziť územie, ktoré nevyvoláva pochybnosti, a to od Užhorodu na sever. Musíme konštatovať dočasnosť riešenia tejto otázky a zabezpečiť jej definitívne usporiadanie v neskoršej dobe. Ak by hranicu určila Dohoda, nikto by nemohol Žatkovičovi povedať, že zapredal Rusínov. Proti nemu stoja Slováci.“⁴⁶

G. Žatkovič v Paríži u Beneša nepochodil. Ten mu povedal, že Dohoda má momentálne záujem na čo najkratšej krajinskej hranici, ale nie je vylúčené, že táto otázka ostane len československou záležitosťou a v takom prípade sa vyrieši po upokojení pomerov. 10. septembra 1919 bola podpísaná v Saint-Germain-en-Laye mierová zmluva s Rakúskom, obsahujúca aj sprievodné zmluvy medzi spojeneckými veľmocami a Československom, v ktorých bola Podkarpatská Rus uznaná ako autonómna súčasť ČSR, no s hranicou, s ktorou Rusíni vôbec neboli spokojní.

Na výsledky saintgermainského rokovania zareagovali aj americkí a kanadskí Rusíni a Ukrajinci. 19. septembra 1919 uverejnili vo Washingtone Memorandum a deklaráciu Ruskej národnej rady Karpatskej Rusi v Lvove, Ligy pre oslobodenie Karpatskej Rusi v Amerike a Ligy pre oslobodenie Karpatskej Rusi v Kanade⁴⁷, ktoré adresovali mierovej konferencii a vládam víťazných mocností. V Memorande ostro protestovali proti tomu, že sa Halič dostala pod správu Poľska, žiadali, aby bola vytvorená samostatná vláda pre územie Karpatskej Rusi, ktoré by bolo pod patronátom Spoločnosti národov až dovtedy, kým sa obnoví demokratické Rusko. Súčasťou Memoranda bola aj mapa územia, na ktorom v kompaktných celkoch, resp. aj v zmiešaných oblastiach žili karpatskí Rusíni a ktorá vyznačovala predstavu uvedených orgánov, ako by mala vyzeráť Karpatská Rus. Južná hranica tejto Karpatskej Rusi prebiehala severovýchodným Slovenskom, kopírujúc južnú hranicu inej („Beskidovej“ – P. Š.) Karpatskej Rusi, ako si ju ešte na začiatku roku 1919 predstavovala prešovská

⁴⁶ Vanat, Ivan: *Narysy novitnoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny. I. 1918–1938*. Prešov: SPN, 1979, s. 99.

⁴⁷ Archiv School of Slavonic and East European Studies (SSEES) London University, Collection SEW (Seton-Watson) (1905–1951). Memorandum and Declaration of the Russian National Council of Carpatho-Russia in Lvov, of the League for the Liberation of Carpatho-Russia in America and of the League for the Liberation of Carpatho-Russia in Canada.

Karpatoruská národná rada a ako ju A. Beskid požadoval v Prahe i na mierovej konferencii v Paríži.

Koncom septembra 1919 sa v Prahe zišli zástupcovia Slovákov a Rusínov, ktorí mali rokovať o úprave spoločnej hranice. Slovenskú stranu zastupoval Igor Hrušovský, Jozef Škultéty, Karel Chotek a Viktor Dvorský, poslední dva ja ako odborníci na etnické a geografické reálie, ktorých do komisie menoval Vavro Šrobár ako minister s plnou mocou pre správu Slovenska.⁴⁸ Rusínsku stranu zastupoval Anton Beskid, Emilian Nevický, Augustín Vološin a Eugen Puza. Územné požiadavky Rusínov predložil A. Beskid. Požadoval celú Zemplínsku župu a takmer celú Šarišskú župu a Staroľubovniansky okres zo Spišskej župy. Slovenská delegácia bola ochotná rokovať o hraničnej línii v Šarišskej župe: od Zborova cez Hažlín, Berezovku a Kurimu; v Zemplínskej župe v línii – Hanušovce, Matiaška, Snina; v Užskej župe v línii Nemecká Poruba (Poruba pod Vihorlatom), Jasenov, Sobrance, ďalej Koňuš, Krčava, Nemecké, Čop. Územie na sever od vyznačenej línii by podľa slovenskej delegácie mohlo pripadnúť Podkarpatskej Rusi. Delegácie sa však nedohodli. Slovenská navrhla, že po prerokovaní predloží rusínskym zástupcom v písomnej podobe svoje stanovisko ku spoločnej krajinskej hranici. Na radu T. G. Masaryka však písomné stanovisko nevypracovala a rusínskej delegácii neodovzdala. Martinské Národné noviny z 18. novembra 1919 na stroskotanie rokovaní zareagovali tak, že vďaka maximalistickým požiadavkám Rusínov sa dohoda nedosiahla.

9. októbra 1919 sa v Užhorode konal zjazd „delegátov ruského obyvateľstva všetkých častí Karpatskej Rusi od Spiša až po Marmaroš“, ktorý v rezolúcii vyhlásil príslušnosť rusínskeho obyvateľstva k ruskému národu a potom žiadal splnenie všetkých bodov mierových zmlúv, ktoré sa týkajú Podkarpatskej Rusi. V bode IX tejto rezolúcie uviedol: „Protestujeme proti odtrhnutiu západoruských území a žiadame, aby kvôli spravodlivému rozhodnutiu tejto otázky bola zostavená komisia československo-ruská na preskúmanie sčítania ľudu a na definitívne určenie západných hraníc podľa zásady sebaurčenia národov.“⁴⁹ Na zjazde, ktorý narušil dovtedajšiu jednotu CRNR, vládla protislovenská nálada, ktorá sa odrazila aj vo formulácii desiateho bodu rezolúcie.

Rokovania podkarpatských Rusínov v Prahe so slovenskými zástupcami a tiež československou vládou koncom septembra 1919 sa odrazili v posune správneho územia Podkarpatskej Rusi na západ od hranice, ktorá bola stanovená Najvyššou radou. V Generálnom štatúte pre organizáciu a administráciu Podkarpatskej Rusi z 18. novembra 1919 bolo zahrnutých do administratívnej

⁴⁸ AKPR Praha, inv. č. 205, kart. 5, sign. D. 6863/e – Podkarpatská Rus. List ministra s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobára Kancelárii prezidenta republiky z 26. 9. 1919.

⁴⁹ AKPR Praha, inv. č. 205, kart. 5, sign. D.6863/e – Správa o zjazde delegátov ruského obyvateľstva všetkých častí Karpatskej Rusi od Spiša až po Marmaroš.

správy Podkarpatskej 32 obcí s 25 260 obyvateľmi.⁵⁰ To slovenská strana pokladala za spravodlivý ústupok Podkarpatskej Rusi s tým, že ďalšie zmeny krajinskej hranice sú ešte otvorené pre ďalšie rokovania, ktoré mali nasledovať neskôr.

Stanovenie krajinskej hranice autonómnej Podkarpatskej Rusi nebolo len prázdny a formálnym aktom, ako by sa to mohlo javiť z hľadiska zachovania celistvosti štátu, ktorú už podľa Generálneho štatútu, a potom aj podľa ústavy ČSR, nemohla narušiť žiadna autonómia.

K tejto hranici, ak si budeme všímať len obyvateľstvo žijúce na území Užskej, Zemplínskej a Šarišskej župy, mali obyvatelia rozporuplné stanoviská. Počiatkové obavy boli z toho, aby krajinská hranica nedostala taký charakter, aký mala vnútroštátna hranica medzi Rakúskom a Uhorskom po ich vyrovnaní v r. 1867, aby nebola prekážkou pre vzájomné kontakty ľudí z jednej i druhej strany hranice. Aj pri vtedajšej väčšej izolovanosti dedín existovali rodinné zväzky medzi obyvateľmi rôznych obcí, ktoré by, ako sa obyvateľstvo nazdávalo a obávalo, mohli byť narušené. Pritom rodinné zväzky neboli len medzi Slováckmi, či len medzi Rusínmi, ale aj navzájom. Prirodzene existovali slovensko-rusínske manželstvá, a teda rodinné zväzky, ako je to v kontaktných interetnických územiach bežné. Obyvatelia tých dedín Užskej župy, ktoré boli v spádovej oblasti Užhorodu a patrili Slovensku, mali pochybnosti, či im hraničná čiara neskomplikuje cesty do tohto veľkého a teraz už hlavného mesta Podkarpatskej Rusi, kde prichádzali za lekárom, advokátom, obchodom a pod.

Medzi slovenským obyvateľstvom Sobranceckého a Kapušianskeho okresu, patriacich do Užskej župy, však prevládali obavy, aby sa v neskoršom období na základe politických rokovaní rusínskej a slovenskej strany nestali súčasťou Podkarpatskej Rusi. Tieto obavy boli veľmi výrazné. Slovenské obyvateľstvo sa obávalo odčlenenia od slovenského národného celku, ktorý mal po prevrate diametrálne odlišné postavenie ako predtým, malo svoj štát a stalo sa v ňom svojím pánom. Podkarpatská Rus už predstavovala cudziu správnu jednotku, pri ktorej neustále hrozilo, aspoň to tak vyplývalo z protičeskoslovenskej maďarskej agitácie, že sa v krátkom čase opäť môže stať súčasťou Maďarska. Ak československej moci verili, že je schopná obrániť svoje východné územie, neboli si istí, že to isté urobí aj v prípade svojho autonómneho územia. Zazneli tiež obavy z rusínskej dominancie, ale zdá sa, že tie neboli ani všeobecné, ani prevládajúce.

Českí úradníci, ktorí prichádzali do Užhorodu, ale ktorí pomerom, obyvateľstvu, jeho etnickej, jazykovej a konfesionálnej stránke ešte veľmi nerozumeli, podávali do Prahy ministrom školstva a Kancelárii prezidenta republiky napr. takéto správy o tunajších pomeroch: „Kraj ten, ležící větší částí

⁵⁰ Houdek, Fedor: Mierová konferencia v Paríži. In Prúdy, 14, 1930, č. 10, s. 613.

na západním břehu řeky Uže, jest jazykově velmi smíšený. Okres Sobranecký jest až na dvě školy slovenský, pokud se tu totiž o slovenštině může vůbec hovořiti. Obyvatelé přiznávají se sice k Slovákům, jsou většinou katolíci, píší latinkou, ale mluví nářečím, které jest přechodem mezi slovenštinou a ruštinou. Okres Kapušanský je z jedné třetiny slovenský, a zvláště pestrá směsice národností je v samém městě Užhorodě...⁵¹ Kým českí úředníci boli pre tamojší východoslovenský dialekt v rozpakoch, o aké obyvateľstvo tu vôbec ide, samotné obyvateľstvo Sobraneckého okresu čoraz častejšie intervenovalo na slúžnovskom okrese v Sobranciach, že nechce byť pripojené k Podkarpatskej Rusi. 2. novembra 1919 sa stretli richtári zo slovenských obcí Sobraneckého, Užhorodského a Kapušianskeho okresu v Zalužiciach neďaleko Michaloviec a tu spísali petíciu pre Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, odmietajúc ňou začlenenie ich obcí do Podkarpatskej Rusi. Písali: „Slávna Ministeria Čs. Republiky s plnou mocou pre správu Slovenska v Bratislave. Dňa 2-ho novembra okolite obce v Zalužiciach sme sa shromaždili a jednoduše nasledujúce sme sa usniesli: 1. Všetci obyvatelia Sobraneckého okresu, slovenské obce Užhorodského a Kapušanského, hrozíme sa proti pripojeniu ku Karpatskej Ruskej Krajine a žiadame, by sme jako uvedomení Slováci ku Slovensku oddelení boli, lebo len ako občania Čs. Rep. chceme byť! My okolo Michaloviec ležiace obce žiadame, by sme, – ponevác Sobrance a ešte ďalej Užhorod, od nás velmo ďaleko ležia – ku Michalovcam pripojení boli!... Úctive prosíme Slávnu Ministériu, ráčte žiadosť našu splniť, lebo ľud zato vo veľkom nepokoji je! V Zalužiciach 3. novembra 1919. V mene obyvateľstva na večnú slávu Čs. Republiky.“

Potom nasleduje 16 podpisov a obecných pečiatok, potvrdzujúcich pravosť tohto dokumentu.⁵² Podobná situácia bola aj v Šarišskej a Zemplínskej župe, o čom o niekoľko rokov neskôr napísal v správe pre Prezídium ministerstva vnútra úradník Prezídia krajinského úradu v Bratislave: „Snaha Rusínov o posunutie hraníc P. Rusi na západ až po Poprad budí medzi východnými Slovákmi len neľubosť a odpor.“⁵³ Ale tiež aj napätie, ktoré narúšalo dovtedy normálnu a nekonfliktnú atmosféru medzi slovenským a rusínskym obyvateľstvom. Podľa tvrdenia Jána Rumana, profesora na evanjelickom kolégiu v Prešove a oblastného tajomníka Slovenskej ligy, sa „otázka slovensko-rusínskeho pomeru stala akútnym problémom od okamžiku, ako podkarpatskoruskí autonomisti v čele s bývalým guvernérom Podkarpatskej Rusi dr. H. Žatkovičom začali sa

⁵¹ AKPR Praha, inv. č. 205, kart. 5, sign. D.6863/e – III. úřední zpráva referenta školství (Josef Pešek), 7. 10. 1919.

⁵² Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond MPS, prez. II., 1920, kart. 5, spis č. 9492/19. Boli to dediny: Čečehov, Fekišovce, Hažín, Hnojné, Jastrabie, Jovsa, Kaluža, Klokočov, Kusín, Lúčky, Stráňany, Trnava, Ťbrež, Vinné, Závadka, Zalužice.

⁵³ SNA Bratislava, fond AKP Praha, D, 1919–1962, inv. č. 58, kart. 5 – Ruská otázka v Prešove.

domáhať pripojenia t. zv. Makovice v Šariši, celého Zemplína a slovenskej čiastky užhorodskej župy k Podkarpatskej Rusi“.⁵⁴

Treba však povedať, že existovali aj opačné snahy, a to aj u slovenského obyvateľstva, ktoré chcelo, aby ich obec bola súčasťou Podkarpatskej Rusi. 18. novembra 1920 prišli zástupcovia obce Zohor na župný úrad v Užhorode so žiadosťou, aby ich obec bola pričlenená do Užhorodského okresu, a teda aj k Podkarpatskej Rusi. Dôvody boli pragmatické. Sobrance, ako sídlo okresu boli od Zohora vzdialené 20 km, Michalovce, ako sídlo župy 40 km a Užhorod len 6 kilometrov, čo Zohorčanom vyhovovalo najmä pri vybavovaní úradnej agendy.⁵⁵ Časť Zohorčanov však bola proti.

Nespokojnosť so začlenením niektorých obcí Kapušianskeho okresu do Slovenska bola najmä medzi maďarským obyvateľstvom. Krátko po začlenení Podkarpatskej Rusi do Československa a udalostiach spojených s Maďarskou a Slovenskou republikou rád, Maďari, ktorí sa stali občanmi Československa sa verejne neangažovali. No v roku 1922 už áno, a to aj spísaním petícií 29 obcí Kapušianskeho okresu, v ktorých žili Maďari, aby boli naspäť pričlenení do Užhorodského okresu, a teda i do Podkarpatskej Rusi. Petície boli určené predsedovi vlády E. Benešovi, ktorému v zdôvodnení uvádzali hospodárske, obchodné, politické, kultúrne dôvody, s ktorými je spätý ich každodenný život.⁵⁶

Sčítanie obyvateľstva na Slovensku v roku 1919, ktoré sa uskutočnilo v auguste, vyvolalo po zverejnení výsledkov rozporuplné reakcie, medzi ktorými u rusínskych politikov prevládali pocity rozčarovania.

Rusínsky poslanec Juraj Lažo, pochádzajúci zo Svidníka, ktorý sa dostal do parlamentu ako poslanec za sociálnodemokratickú stranu, vo svojom parlamentnom vystúpení kritizoval postup pred a pri sčítaní obyvateľstva na severovýchodnom Slovensku, na základe ktorého sa potom stalo, že v r. 1919 tu bolo napočítaných len 148 rusínskych obcí, kým Maďari v r. 1910 ich napočítali 295, „to znamená, že za 9 rokov 147 rusínskych dedín na Slovensku zmizlo – všetky tieto obce sa stali slovenskými. Kečkovce, Rostoky sú označené za čisto slovenské obce, a pritom žijú v nich samí Rusíni, niet tam jediného Slováka. Takéto údaje boli uvedené len preto, aby pomaly Rusínov previedli za Slovákov a nepripojili k Podkarpatskej Rusi“.⁵⁷ Nelichotivé prípady uvádzal aj Nikolaj Beskid.

⁵⁴ Ruman, Ján: Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku. Košice 1935, s. 5.

⁵⁵ Žiadosť zástupcov obce Zohor o pričlenení ich obce k Podkarpatskej Rusi uverejnil: Lichtej, Igor: Administratívne rozmežovannja čechoslovackoju vladouju terytoriji užgorodskoj i zemplynskoj žup u 1920–1921 roku. In Istoryčeskij časopys z bogemistyky i slovakistyky. Vypusk 3: Slovaky i Zakarpattja. Užgorod 2013, s. 72–73.

⁵⁶ NA, PMR-S 1918–1942, kart. 109, č. 10403/381/22 – Žádost o připojení 29 obcí z Slovenska ke Podkarpatské Rusi. 14. 4. 1922.

⁵⁷ Lažo, Juraj: Russkomu narodu na Slovensku. Vyšnij Svidnik na Slovensku 1924, s. 3.

Tvrdil, že pri sčítaní obyvateľstva sčítací komisári zisťovali etnickú príslušnosť otázkou, na ktorú nemalo obyvateľstvo možnosť odpovedať tak, aby sa prihlásilo k Rusínom. Podľa neho na niektorých miestach zazneli otázky ako: „Hovoríš a rozumieš po slovensky?“ Alebo: „Si Maďar alebo Slovák?“ Opýtaný zákonite odpovedal na prvú otázku kladne a ak sa mal prihlásiť k maďarskej etnicite a bol Rusínom, tak radšej volil slovenskú národnosť. Ak niekto odpovedal, že je Rusín, tak sa mu, podľa Beskida, sčítací komisár vyhrážal, že ho zapíše k Maďarom. Takéto praktiky spôsobili rapidný úbytok príslušníkov rusínskej národnosti. Napríklad v Šariši klesol počet Rusínov v roku 1919 z 34 000 (údaj z roku 1900) na 9202 obyvateľov.⁵⁸

Ivan Vanat vo svojej práci porovnáva údaje o počte obyvateľstva na území Slovenska v r. 1910, keď sčítanie robili Maďari, a v r. 1919, keď sčítanie robili „Čechoslováci“. V r. 1910 bolo napočítaných 1 708 592 Slovákov, v r. 1919 1 940 980, teda viac o 232 388. V r. 1910 bolo napočítaných 152 353 Rusínov, v r. 1919 134 761, teda menej o 17 597.⁵⁹ Podľa neho to bolo výsledkom odnárrodnovacej akcie Slovákov. Porovnávanie štatistických údajov je však v takomto prípade veľmi problematické. Výsledné čísla neprezrádzajú, či sú v nich zahrnuté presne tie isté obce z r. 1910 a z r. 1919. To sa nepodarilo zistiť Štátnemu štatistickému úradu ani neskôr – v r. 1921, keď sa konalo sčítanie obyvateľstva ČSR k 15. februáru 1921, ktoré bolo už premyslene pripravené. Údaj 232 388 Slovákov predstavujúci ich nárast sa týka celého územia Slovenska, teda aj jeho južných častí, na ktorých sa po prevrate k slovenskému národu prihlásilo podstatne viac obyvateľstva ako v r. 1910. Údaj 17 597 Rusínov predstavujúci pokles ich počtu v r. 1919 sa týka len severovýchodného Slovenska. No a potom tu pristupuje už viackrát spomínaná otázka gréckokatolíckeho obyvateľstva, ktorá predtým komplikovala a zneisťovala výsledky sčítacích akcií. Už toto sú skutočnosti, ktoré porovnanie problematizujú. Treba však povedať, že v r. 1919 prebiehala na sporných územiach východoslovenských žúp propagandistická kampaň a že sa našli úradníci, ktorí skutočne Rusínov poškodili. Potvrdzujú to aj slová slovenského užhorodského župana Ladislava Moyša, ktorý priznáva, že „v niektorých východných župách naši ľudia skutočne im (Rusínom – P. Š.) robia krivdu...“⁶⁰ Vavro Šrobár na porade županov 15. novembra 1919 v Košiciach informoval, že z oblastí, ktoré sa pokladajú za rusínske, dostáva jeho ministerstvo žiadosti, aby zostali v rámci Slovenska a že tieto žiadosti ministerstvo musí taktiež zohľadniť.

⁵⁸ Beskid, Nikolaj A.: *Karpatskaja Rus*. Prešov 1920, s. 19.

⁵⁹ Vanat, Ivan: *Narysy novitnoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny*. I. 1918–1938. Prešov 1979, s. 115.

⁶⁰ Vanat, Ivan: *Narysy novitnoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny*. I. 1918–1938. Prešov 1979, s. 114.

3. decembra 1919 zasadal Klub slovenských poslancov a zaoberal sa otázkou hraníc. Výsledky sčítacej akcie ponúkali nové riešenie, ktoré slovenskí poslanci boli ochotní akceptovať, a to odstúpenie územia Podkarpatskej Rusi medzi riekou Cirocha a Uh až po samotný Užhorod. Hranica však mala ďalej prebiehať po línii určenej mierovou konferenciou.⁶¹

Tento návrh, s ktorým sa oboznámil G. I. Žatkovič v januári 1920 a s ktorým nesúhlasil, nebol po vôli ani českým vládnym kruhom, tým ale z iného dôvodu. V tom čase ešte nebola presne stanovená hranica s Ruskom a podľa niektorých informácií, ktoré Československo malo, hranica mala prechádzať Haličou po rieke San a dotknúť sa Československa na hrebeňoch Karpát. Vtedy sa uvažovalo o výstavbe železnice zo Stakčína do Sanoku, ktorá by bola výhodnou obchodnou spojnicou. Slovenský návrh však zužoval územie Československa a vlastne eliminoval možnosť plánovaného československo-ruského železničného spojenia. Do hry o krajinskú hranicu teda vstúpili ďalšie záujmy a rokovania o nej podstatne sťažili. V tomto prípade to však už slovenský záujem nebol hlavným dôvodom pre spomalenie rokovaní o zmene krajinskej hranice.

Koncom januára 1920 prišiel do Prahy G. Žatkovič spolu s ďalšími členmi Direktória Dr. J. Braščajkom a Dr. E. Toronským rokovať o zmene pomorov na Podkarpatskej Rusi. V mnohých záležitostiach našli s československou vládou kompromisné riešenia, len pri otázke krajinskej hranice so Slovenskom hrozilo, že rokovania skončia fiaskom. To už Žatkovič hrozil demisiou z funkcie šéfa Direktória. Zastavil ho len príslub, že bude vytvorená Guberniálna rada a Žatkovič sa stane guvernérom Podkarpatskej Rusi. Navyše zakrátko mala byť prijatá Ústava ČSR, v ktorej bola zakotvená autonómia Podkarpatskej Rusi, čo dávalo Rusínom nádej na priaznivé vyriešenie jej západnej hranice. Predsedovi vlády V. Tusarovi sa podarilo presvedčiť Žatkoviča, aby pristúpil na stanovisko vlády, že zlúčenie všetkých Rusínov do jedného administratívno-správneho celku by malo nateraz ostať „jich politickým ideálom, jehož se mohou domáhati prostředky ústavními, že však dlužno vycházeti od právního stavu, stvořeného ohledně hranic rozhodnutím velmocí... Tímto stanoviskem svým umožňuje Dr. Žatkovič další spolupráci s ním a možno přistoupiti k obsazení místa guvernéra v Podkarpatské Rusi příslušníkom většiny národa, jenž území to obývá v osobě Dra. Žatkoviče.“⁶²

Rozhovory, ktoré potom ešte prebiehali v Prahe medzi G. Žatkovičom, A. Švehlom a M. Hodžom síce vyústili do dohody vytvoriť tri pracovné komisie

⁶¹ NA, PMR-S 1918–1942, kart. 56, č. 2319, ai. 21 – Organizace správy Podkarpatské Rusi – účast ministerstva vnitra. Praha 24. ledna 1921. Správa adresovaná Prezidiu ministerskej rady v Prahe.

⁶² NA, PMR-S 1918–1942, kart. 56, č. 12039. Návrhy presidia ministerskej rady na úpravu poměrů v Podkarpatské Rusi. Materiál prezidia ministerskej rady zo dňa 20. IV. 1920.

senátorom v Národnom zhromaždení a do r. 1924 bol tu jediným zástupcom Rusínov. Do poslaneckej snemovne kandidoval ľavicovo orientovaný remeselník a člen marxistickej ľavice Československej sociálnodemokratickej strany a neskôr aj spoluzakladateľ Komunistickej strany Československa Róbert Kunst z Bardejova. To však bolo na presadenie záujmov Rusínov a zmenu krajinskej hranice pramálo.

Preto v decembri 1920 predložila delegácia Rusínov, skladajúca sa z rusínskych reprezentantov politických strán, zo zástupcov prešovskej Ligy Rusínov prezidentovi Masarykovi požiadavky, ktoré chcela vyriešiť v čo najkratšom čase. Samozrejme, že to bola požiadavka zriadenia snemu, guberniálnej rady a územia. V tejto požiadavke hranice Podkarpatskej Rusi modifikovala, vychádzajúc z expertízy prof. L. Niederleho, ktorý ju robil pre československú vládu na základe svojich výskumov. Hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou by mala podľa tohto variantu sledovať etnické hranice, ktoré by sa tiahli severnou časťou Užskej župy až po Sobrance a severnými časťami Zemplínskej a Šarišskej župy po rieku Topľu. Pripúšťali, že by na Slovensku zostalo asi 50 rusínskych obcí, ale na území Podkarpatskej Rusi by zostalo asi 30 slovenských obcí, čo by pre kompromisné riešenie hranice malo stačiť. Medzi slovenským obyvateľstvom Zemplínskej župy takéto úvahy vyvolávali silné znepokojenie.

Zemplínsky župan Michal Slávik reagoval na takúto požiadavku tvrdením, že na severnom Zemplíne je len 5–6 dedín, kde žijú Rusíni. Ostatní sú gréckokatolícki Slováci.⁶³ Michal Slávik, pochádzajúci z národne orientovanej slovenskej rodiny z Myjavy, už ako zemplínsky župan sledoval intenzívnu kampaň gréckokatolíckeho duchovenstva i časti rusínskych učiteľov, presvedčajúcich gréckokatolíckeho obyvateľstvo zemplínskych dedín, že sú rusínskym obyvateľstvom, čo vraj dokazuje aj ich viera. Slovenské gréckokatolíckeho obyvateľstvo Zemplína bolo zmätené. O ich národnosť a vieru sa dovtedy nikto nezaujímal, nežiadal ich, aby sa hlásili k slovenskej či rusínskej národnosti. Hlavným identifikačným znakom ich identity bolo gréckokatolíckeho náboženstvo a len akoby v pozadí rezonovala aj ich etnicita. Pravda, len do momentu, kým neboli vystavení tlaku vzdať sa jej. V tom okamihu aj národnosť vystupovala do popredia ako rovnako dôležitý faktor, akým bolo ich vierovyznanie. Východoslovenské a zvlášť zemplínske dediny boli už dávno národnostne a konfesionálne zmiešanými dedinami, a to na báze rodinných zväzkov, ktoré patrili medzi najsilnejšie. Etnické rozdelenie príbuzenstva bolo teda veľmi ťažké, ak nie priam nemožné, lebo toto rozdelenie by zasahovalo neraz samu podstatu rodiny. Keďže východoslovenské dialekty boli už dávnejšie používané ako verejný komunikačný prostriedok, ktorým hovorilo aj miestne uhorské panstvo, bola príslušnosť

⁶³ Vanat, Ivan: *Narysy novitnoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny*. I. 1918–1938. Prešov 1979, s. 124–125.

k Slovákom hodnotená spoločensky vyššie ako príslušnosť k Rusínom. Slováci sa teda k Rusínom nehlásili, ale v dlhodobom horizonte práve vďaka zmiešaným manželstvám, ale aj iným faktorom sa zemplínske národnostne zmiešané slovensko-rusínske rodiny viac identifikovali so slovenskou národnosťou. Ak rodičia ešte balansovali v etnickej orientácii, tak ich deti už zväčša tento problém nepoznali. Dominantná národnosť zvíťazila, hoci náboženstvo, ako najstabilnejší fenomén, ostalo gréckokatolíckym. Michal Slávik a jeho slovenské úradníctvo pozorovali už len prejavy tohto prirodzeného vývoja, ktorým východoslovenské obyvateľstvo prešlo a prechádzalo. A k nim patrili aj zreteľne ústne i písomne vyjadrené obavy, aby neboli pokladaní za Rusínov, lebo vždy boli a sú Slovámi. O tom Slávik aj písal Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska, ktoré dostávalo rozporuplné správy o situácii na východe Slovenska, a to najmä z Prahy, ktorá ich zas mala od Rusínov a sčasti od českého úradníctva. Prezident i vláda chceli poznať slovenský názor na situáciu na Zemplíne, v Šariši a na Spiši. Preto následne minister žiadal svojho župana o jeho stanovisko. M. Slávik v liste z 10. augusta 1920 napísal, že on sám nevidí žiadne problémy vo vzájomnom vzťahu Slovákov a Rusínov, „sú v župe Zemplínskej len Slováci a Maďari sú“. A ako dôkaz uviedol, že hoci je v župe 13 000 obyvateľov zapísaných ako Rusíni, nie je ani jedno dieťa v škole, ktoré by vedelo písať či hovoriť po rusky. Podľa neho len neprajníci Slovákov zapisovali k Rusínom každého, kto sa hlásil ku gréckokatolíckemu náboženstvu, len preto, aby im uškodili. Ak teraz v škole učiteľ trápi deti dvoma abecedami a sám nevie ani azbuku čítať, ako sa vraj o tom presvedčil školský inšpektor na mnohých miestach, tak to len preto, že učiteľ to musel robiť na príkaz miestneho popa.⁶⁴ Tak vznikajú potom nepokoj, nedôvera a obavy v zemplínskych dedinách.⁶⁵

Sám župan, aby upokojil Zemplínčanov, rozposlal všetkým slúžnovským úradom na Zemplíne obežník, v ktorom oznamoval: „Na stále sa množiace chýry, že zo župy Zemplínskej bude čiastka pripojená k Podkarpatskej Rusi, ktoré poburujú väčšinu slovenského obyvateľstva župy, dávam uverejniť výňatok prípisu Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska zo dňa 19. 1. 1921, číslo 1727/21. odd. adm. 1, kde stojí, že dľa mierovej zmluvy, ktorá pevne už aj definitívne stanovila hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusiou, pripadajú ešte k Slovensku mimo už prevzatých nasledujúce obce...“⁶⁶ a uvádza zoznam obcí, ktoré už v tom čase administrovala Podkarpatská Rus. Služným nakazoval, aby v tomto zmysle upokojili slovenské

⁶⁴ SNA Bratislava, fond AKP Praha, D, 1919–1962, kart. 7, inv. č. 11 – Správa župného úradu Zemplínskej župy ministromi s plnou mocou pre správu Slovenska z 10. augusta 1920.

⁶⁵ SNA Bratislava, fond AKP Praha, D, 1919–1962, kart. 7, inv. č. 11 – Správa župného úradu Zemplínskej župy ministromi s plnou mocou pre správu Slovenska z 30. augusta 1920.

⁶⁶ SNA Bratislava, fond AKP Praha, D, 1919–1962, kart. 7, inv. č. 11 – Správa župného úradu Zemplínskej župy ministromi s plnou mocou pre správu Slovenska z 10. augusta 1920.

obyvateľstvo, lebo znepokojujúce chýry sú šírené len nepriateľskou maďarónskou propagandou.

Reakciou na to bol list G. I. Žatkoviča prezidentovi republiky, predsedovi vlády a ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska, v ktorom protestoval proti Slávikovmu obežníku a najmä proti tvrdeniu, že za snahou pripojiť územie severného Zemplína, Šariša a Spiša k Podkarpatskej Rusi stoja maďaróni a sledujú tým promaďarské ciele. Na žiadosť Kancelárie prezidenta Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska prikázalo M. Slávikovi stiahnuť obežník a ďalej ho už nedistribúovať, ale v odpovedi Kancelárii prezidenta Slávika bránilo: „Organizácia rusínskeho hnutia na východnom Slovensku je bohužiaľ v rukách živlov, ktoré za starého režimu konali služby maďarizačné a ktorých lojalnosť a národnú morálku treba brať v pochybnosť. Niektorí agitátori za rusínske sčítanie sami dali sa zaznačiť za Maďarov. Zakladateľ Ligy Nevický pracoval proti pripojeniu Podkarpatskej Rusi k republike, Berecký vychováva synov maďarsky v Budapešti atď. kňazstvo v Lige sústredené je maďarónske zmýšľaním aj prejavmi...“⁶⁷

Problém etnicity územia sa mal rozriešiť oficiálnym sčítaním obyvateľstva, ktoré bolo pripravované k 15. februáru 1921. Sčítanie obyvateľstva bolo spojené s opätovnými aktivitami slovenských i rusínskych činiteľov a aktivistov získať pre svoju národnosť čo najviac východoslovenského obyvateľstva. Potvrďuje to i správa policajného riaditeľstva v Košiciach z 1. júla 1921, v ktorej sa hovorí o aktivitách gréckokatolíckeho farára Emila Nevického z Ujaku (dnes Údol), ktorý dal v prešovskej tlačiarňi Sv. Mikuláša v Prešove vytlačiť letáky agitujúce za rusínsku národnosť. Podobnú činnosť zaznamenali aj u gréckokatolíckeho farára a správcu gréckokatolíckej farnosti v Prešove Jána Kizáka.⁶⁸ Podľa správy štátneho zastupiteľstva v Košiciach letáky boli zasielané obecným úradom, cirkevným činiteľom, prokurátorom a iným. Agitačné hnutie bolo organizované z dvoch miest, z Prešova Dr. A. Turkyňakom a z Užhorodu A. Vološinom.⁶⁹ Skutočnosťou je, že obyvateľstvo severovýchodného Slovenska bolo aktivitami rusínskych ale aj slovenských agitátorov zmätené. Ich slabé národné povedomie, relatívne silné regionálne a silné a stabilné konfesijné povedomie bolo využité i zneužitá tak jednou ako i druhou stranou. Nebolo ničím výnimočným, že sa celé rusínske dediny prihlásili k slovenskej národnosti, ale aj naopak, slovenské k rusínskej. To sa, samozrejme, prejavilo v nespokojnosti oboch strán, vo vzájomnom obviňovaní a rastúcej vzájomnej nedôvere.

⁶⁷ SNA Bratislava, fond AKP Praha, D, 1919–1962, kart. 9, inv. č. 13–18 – List ministra Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska Kancelárii prezidenta republiky zo dňa 20. júla 1920.

⁶⁸ NA, fond PMV-S 1919–1924, kart. 50, č. j. 483/pres. Situace v důležitých místech východního Slovenska – Prešov. Košice dne 1. července 1921.

⁶⁹ NA, fond PMR-S 1918–1942 kart. 109, č. 10.536/185/S – Agitate některých obcí na Slovensku k připojení k Podkarpatské Rusi, 12. června 1922.

V júli 1922 poslalo Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska Ministerstvu vnútra stanovisko ku krajinskej hranici. Súviselo to s pripravovanou zmenou žúp, stanovením ich hraníc, ako aj hraníc okresov. V ňom boli vymenované obce, ktoré pripadli Slovensku a ktoré ostali v Užhorodskom okrese, odvolávajúc sa na prípisy Ministerstva zahraničných vecí z roku 1919, keď sa na mierovej konferencii stanovila krajinská hranica, ale aj na stanoviská užhorodského župana, ktorý určoval, ktoré dediny budú z Užhorodskej župy preradené ku Slovensku. Ministerstvo s plnou mocou oznamovalo, že nechce samo vstupovať do riešenia krajinskej hranice, keďže tá sa stala nielen administratívnou otázkou, ale najmä politickou, ale že rozhodnutie o tom, či sporné obce zostanú Slovensku alebo Podkarpatskej Rusi urobí aj samo, ak dostane k tomu patričný vládný súhlas.⁷⁰ Takéto administratívne riešenie a určenie, ktorá obec pripadne Slovensku alebo Podkarpatskej Rusi vyvolávala nespokojnosť dotknutých občanov, o čom písal predsedovi vlády E. Benešovi viceguvernér Podkarpatskej Rusi upozorňujúc, že „otázka hraníc jest nejbolestivějším bodem zdejší politiky“⁷¹.

Napriek tomu však rusínske i slovenské agitácie i spory nebránili tomu, aby sa kontaktovali niektorí slovenskí a rusínski politici. V máji 1921 mal Andrej Hlinka s rusínskymi predstaviteľmi v biskupskom paláci v Prešove „politické porady, dôverně, o spojení strany ludové s rusínskou za účelem snažšího dosažení autonomie“⁷². A takýchto kontaktov v neskorších rokoch ešte pribudlo. V roku 1922 uskutočnil Karol Sidor poznávaciu cestu na Podkarpatskú Rus, stretol sa tam s viacerými poprednými osobnosťami podkarpatskoruskej politickej scény, ba Augustín Vološin a Jozef Kaminskij mu priamo pomáhali cestu organizačne pripraviť a zabezpečiť, aby splnil svoj cieľ poznať krajinu a ľud. Podľa Karola Sidora sa J. Kaminskij díval na otázku spoločných slovensko-podkarpatskoruských hraníc realisticky. Vnímal ju ako administratívnu čiaru, oddeľujúcu Slovensko od Podkarpatskej Rusi, ktorá nemôže poškodiť spoločné vzťahy, ak sa uzná „národné právo Slovákov na Podkarpatskej Rusi a národné právo Rusov na Slovensku“⁷³. Z jeho vyjadrenia, resp. zo Sidorovej interpretácie však nebolo jasné, či sa Kaminskij nezhodoval s ostatnými podkarpatskoruskými politikmi, že by krajinská hranica mala prebiehať aj územím Spiša, Abova, Šariša a Zemplína. Túto chúlостivú otázku priveľmi nerozoberali, lebo by to viedlo skôr k nesúladu v zblížovaní autonomistických požiadaviek Slovenska a Podkarpatskej Rusi voči Prahe. Podobne to bolo aj v rozhovoroch s Vološinom. Dojmy z cesty

⁷⁰ NA, fond PMR-S 1918–1942, kart. 109, č. 7253/1922 adm. I. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska Ministerstvu vnútra stanovisko ku krajinskej hranici: Ustálenie prozatímnej hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou, Bratislava 17. júla 1922.

⁷¹ NA, fond PMR-S 1918–1942, kart. 109, č. 435 77/15/10 1115 – Telegram viceguvernera Podkarpatskej Rusi ministerskému predsedovi E. Benešovi, september 1922.

⁷² NA, fond PMV-S 1919–1924, kart. 50, č. j. 483/pres. Situace v důležitých místech východního Slovenska – Prešov. Košice dne 1. července 1921.

⁷³ Sidor, Karol: Na Podkarpatskej Rusi (Úvahy, rozhovory a dojmy). Bratislava 1933, s. 42.

mal Karol Sidor také silné, že ovplyvnili aj jeho rozhodnutie venovať Podkarpatskej Rusi a jej problémom priestor v straníckej tlači, aby sa touto cestou Slováci viac dozvedali o svojich rusínskych susedoch. Šéfredaktor *Slováka* Vojtech Tuka na naliehanie Karola Sidora popri rubrike *Denné zvesti* otvoril v novinách novú rubriku s názvom *Podkarpatská Rus*, ktorá mala sledovať život a novosti na tomto území.⁷⁴

V decembri 1932 sa Karol Sidor opäť vydal na cesty po Podkarpatskej Rusi a jeho dojmy z krajiny, ľudu a najmä biedy boli rovnako silné ako pred desiatimi rokmi. Tentoraz však cielavedome sledoval krivdy pražskej centralistickej politiky, ktoré spájali Slovákov s Rusínmi. Ako najväčšia krivda sa prirodzene javila nechúť Prahy poskytnúť jedným aj druhým autonómiu. V roku 1933 Karol Sidor vydal knihu o svojej ceste po Podkarpatskej Rusi s názvom *Na Podkarpatskej Rusi (Úvahy, rozhovory a dojmy)*, ktorá vyšla v Bratislave nákladom Slováka. Ako prezrádza, ani teraz sa Sidor nevyhol otázke slovensko-podkarpatskoruských hraníc, ale aj obviňovaniu z poslovenčovania rusínskych detí, čo mu vytkol ako Slovákov vtedajší guvernér Podkarpatskej Rusi Anton Beskid.⁷⁵ Sidorov komentár v knihe k otázke hraníc prezrádza jednak vnímanie problému krajinskej hranice slovenskou stranou ako takou, resp. HSES ako konkrétnou politickou silou, ale aj jeho obavy z toho, že by práve krajinská hranica oslabilá, prípadne aj rozbila spoločný slovensko-rusínsky tlak na Prahu, aby Praha ustúpila autonomistickým požiadavkám Slovákov i Rusínov. Pred voľbami 1935 navštívili Podkarpatskú Rus Andrej Hlinka a Karol Sidor, kde rokovali s vedením Autonómneho poľnohospodárskeho zväzu o vzájomnej podpore v zápase o autonómiu. Tú si navzájom aj prisľúbili, ale otázka krajinskej hranice ich ďalej rozdeľovala a znemožňovala účinnejšiu a intenzívnejšiu spoluprácu.⁷⁶

Otázka krajinskej hranice, a teda aj otázka slovensko-podkarpatskoruských, resp. aj slovensko-rusínskych vzťahov patrila k zložitým problémom medzivojnovej československej reality. Existovala snaha ju konštruktívne vyriešiť, a to tak zo strany pražskej vlády, Slovákov i Rusínov všetkej politickej, náboženskej i národnej orientácie. Svedčí o tom napr. aj cesta moravského etnografa Jana Húseka po severovýchodnom Slovensku, ktorý sa usiloval nájsť etnickú hranicu medzi Slovákami a Rusínmi a na jej základe aspoň viesť korektné rokovania o krajinskej hranici, oddeľujúcej Slovensko od Podkarpatskej Rusi. Podporovali ju Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe, Česká akadémia v Prahe, Spoločnosť zemédělského muzea v Bratislave, Spoločnosť vlastivedného muzea v Bratislave a Matica slovenská v Martine. Výsledkom študijnej cesty bola

⁷⁴ Kázmerová, Lubica – Katuniec, Milan: Žurnalistická činnosť Karola Sidora v prvej polovici dvadsiatych rokov 20. storočia. *Historický časopis* 49, 4, 2001, s. 627.

⁷⁵ Sidor, Karol: *Na Podkarpatskej Rusi (Úvahy, rozhovory a dojmy)*. Bratislava 1933, s. 30–31.

⁷⁶ Barnovský, Michal: Niekoľko poznámok k stranícko-politickej štruktúre na Podkarpatskej Rusi. In: *Česko-slovenská historická ročenka* '97. Brno 1997, s. 89.

obsiahla monografická práca Národopisná hranice mezi Slováci a Karpatorusy⁷⁷, v ktorej Húsek ako skúsený bádateľ urobil hlboké analýzy slovenského i ruského obyvateľstva na kontaktnom území a záver, ku ktorému dospel bol, aby sa daný politicko-administratívny status quo nemenil, a to aj preto, lebo v mnohých prípadoch bolo ťažké určiť etnickú hranicu, keďže dediny boli vo svojom vnútri etnicky premiešané a obyvateľstvo vzájomne poprepájané. Preto odporúčal: „nezbýva než dohoda, susedská vzájemnosť a priateľské dorozumení, za níz musí nasledovať obrat spoločné fronty proti tomu, kto více než století jak Rusy, tak Slováci olupoval o jejich plemennou kmenovitost – proti Maďaru, podporovanému židem“⁷⁸.

Ďalší vývoj v Československu a v okolitých krajinách skôr brzdil ako podporoval slovensko-rusínsky dialóg o zmene krajinkej hranice. Rozruch na Slovensku urobila Rothermereova akcia. Anglický tlačový magnát lord Rothermere uverejnil vo svojich novinách *Daily Mail* dva články – *Miesto Uhorska na slnku* (21. 6. 1927) a *Výbušný bod Európy* (30. 8. 1927), v ktorých bez väčších znalostí problematiky žiadal revíziu Trianonskej mierovej zmluvy a vrátenie Maďarsku tých území, na ktorých kompaktné žije maďarské obyvateľstvo.⁷⁹ Na Slovensku a Podkarpatskej Rusi sa začali šíriť poplašné chýry o vojne a keď povzburaná maďarská tlač vychádzajúca v Československu začala uverejňovať ostré články žiadajúce revíziu Trianonskej mierovej zmluvy, začali si Slováci veľmi pozorne všímať všetko, čo i len náznakom sponchybňovalo hranice Slovenska. A netýkalo sa to len južnej – československo-maďarskej, ale aj krajinkej slovensko-podkarpatskoruskej hranice.

Na východnom Slovensku v tomto období živo rezonovali požiadavky memoranda Centrálnej ruskej národnej rady z 9. februára 1927 na plebiscit na území severovýchodného Slovenska⁸⁰, ktoré boli spojené s rozširovaním letáka *Prevolanie k národu* nielen na Podkarpatskej Rusi, ale aj na východnom Slovensku,⁸¹ ale aj informácie o Kurtjakovej príprave memoranda pre Spoločnosť národov v roku 1928 nielen s kritikou pražskej vlády, ale aj požiadavkou na zmenu vnútornej hranice. Rezovala tu aj Kurtjakova interpelácia vlády zo 16. mája 1928, v ktorej ostro zaútočil na vládne odkladanie podkarpatskoruskej autonómie a na vládne zotrúvanie na súčasnej krajinkej hranici, stanovenej v roku 1919. V súvislosti s Kurtjakom vystupovali obavy o to viac, že v pamäti ostali aj

⁷⁷ Húsek, Jan: Národopisná hranice mezi Slováci a Karpatorusy. Bratislava 1925.

⁷⁸ Húsek, Jan: Národopisná hranice mezi Slováci a Karpatorusy. Bratislava 1925, s. 496.

⁷⁹ Seton-Watson, Richard W.: Slovensko kedysi a teraz. Praha 1931, s. 44–46.

⁸⁰ SNA Bratislava, fond AKP Praha, D, 1919–1962, kart. 14, inv. č. 29–39 – Schůze Ruské národní rady, správa Presidia politické správy Podkarpatské Rusi ze dne 17. února 1927.

⁸¹ SNA Bratislava, fond AKP Praha, D, 1919–1962, kart. 14, inv. č. 29–39 – Schůze Ruské národní rady, správa Presidia politické správy Podkarpatské Rusi ze dne 16. února 1927: V Prevolaní k národu sa okrem iného písalo: „...Bratia, naši ruskí zo Zemplína, Šariša, Spiša a časti Užskej župy boli od nás odtrhnutí proti mierovej zmluve a opakujúcich sa protestov celého ruského národa Československej republiky, podvrhnutí boli na poslovenštie na hanbu demokracie a slovanského bratstva...“

jeho vyhlásenia z roku 1926, v ktorých žiadal hľadať spravodlivosť za hranicami, aby neutešené pomery v Podkarpatskej Rusi boli vyriešené väčšími štátmi. Tento moment v 30. rokoch 20. storočia v slovenskom prostredí pretrvával pri pozorovaní všetkých rusínskych aktivít, ktoré sa usilovali zmeniť krajiniskú hranicu v rusínsky prospech a nepridával na vzájomnej dôvere oboch strán.

Na záver však treba poznamenať, že hoci sa po vzniku Československa narušili pôvodné slovensko-rusínske vzťahy a v medzivojnovom období Rusíni nezáískali to, čo chceli, neprerástli ich spory do vážnejších konfrontácií, ktoré by dlhodobu a negatívne poznamenali ich vzájomné spolužitie.

Subcarpathian Rus' and Slovakia in inter-war Czechoslovakia – looking for a new existence (1918–1930)

Slovakia and Hungarian Rus' (after 1919 Subcarpathian Rus') remained a part of Kingdom of Hungary till the end 1918. Magyarisation policy of government in Budapest affected both Slovakian and Ruthenian population who were looking for a way to mutual support and cooperation through their cultural and political representatives in the latter half of the 19th century.

Disintegration of Austria-Hungary, establishment of Czechoslovakia and incorporation of Subcarpathian Rus' to the new state in 1919 created completely new existence conditions for both nations. On one hand, they transformed from oppressed nations to state-forming nations with all rights and possibilities of national development, on the other hand, these new conditions brought for Slovaks and Ruthenians new conflicting situations. These resided in claims to the same territories in North-eastern Slovakia where both Slovak and Ruthenian nationals lived.

The land borderline that separated Slovakia and Subcarpathian Rus' within Czechoslovakia was, in Ruthenian opinion, unfair, since it split Ruthenians into two administrative units – Slovakia and Subcarpathian Rus'. Therefore they requested that the northern parts of former Spiš, Šariš and Zemplín zhupa be joined to Subcarpathian Rus' which had an autonomous status. These areas were, however, ethnically of Slovakian nature.

The request to push the border westward was turned down not only by Slovakian, but also by Czech political representatives, which caused a disillusion in Ruthenian politics and provoked accusations against Prague of reluctance to deal fairly with Ruthenian claims. This disillusion grew even stronger when the autonomy of Subcarpathian Rus' was not implemented and stayed only in promises, as this it was stipulated already in the Czechoslovak Constitution from 1920. At that time, for its part, Slovakia saw a rise in autonomous movement demanding Slovakian autonomy from Prague. Hence the Slovakian and Ruthenian autonomist efforts were gradually becoming a new platform for a mutual cooperation at the beginning of 1930s.

Karpatorussland und die Slowakei in der Tschechoslowakei der Zwischenkriegszeit – die Suche nach einer neuen Koexistenz (1918–1930)

Die heutige Slowakei und Nordöstliches Oberungarn (nach der Entstehung der Tschechoslowakei Karpatorussland) waren bis Ende 1918 Bestandteil des Königreichs Ungarn. Von der rigiden Magyarisierungspolitik ungarischer Regierungen waren Slowaken und Ruthenen in gleichem Maße betroffen. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts suchten sie mittels ihrer politischen und kulturellen Vertreter nach einem Weg zur gegenseitigen Unterstützung und Zusammenarbeit.

Der Zerfall von Österreich-Ungarn, die Entstehung der Tschechoslowakei und die Eingliederung des Nordöstlichen Oberungarns in ein neues Staatsgebilde im Jahre 1919 haben für beide Nationen völlig neue Bedingungen ihrer Existenz geschaffen. Einerseits sind die unterdrückten Nationen zu den staatsbildenden Nationen mit allen Rechten und Möglichkeit zur nationalen Entfaltung geworden, andererseits wurden die neuen Bedingungen für Slowaken und Ruthenen zur Ursache für die Entstehung bisher nicht existierender Konfliktsituationen. Diese Konflikte hatten ihren Ursprung in den Ansprüchen beider Nationen auf dasselbe Gebiet im Nordosten der Slowakei, auf dem die Angehörigen beider Nationen lebten. Die Landesgrenze, die in der Tschechoslowakei die Slowakei von Karpatorussland getrennt hat, wurde nach Ansicht der Ruthenen ungerecht festgelegt, weil sie die Ruthenen in zwei administrative Einheiten – die Slowakei und Karpatorussland – eingeteilt hat. Deshalb forderten die Ruthenen den Anschluss der nördlichen Teile der früheren Komitate Zips (Spiš), Scharosch (Šariš) und Semplen (Zemlín) an Karpatorussland, das damals den Status eines autonomen Gebietes hatte. Vom ethnischen Gesichtspunkt aus waren aber diese Gebiete meistens slowakisch.

Der Antrag, die Landesgrenze nach Westen zu verschieben, wurde nicht nur von Slowaken sondern auch von tschechischen Politikern abgelehnt. Diese Ablehnung löste eine Enttäuschung in der ruthenischen politischen Szene aus. Die Ruthenen beschuldigten die Regierung in Prag, dass sie nicht gewillt ist, ihrer Forderung gerecht zu werden. Die Enttäuschung der Ruthenen über die Tschechoslowakei war umso größer, als die zugesprochene und in der Verfassung der Tschechoslowakischen Republik aus dem Jahre 1920 verankerte Autonomie des Karpatorusslands nur im Bereich von Versprechungen geblieben war. Zu dieser Zeit wurde aber auch die autonomistische Bewegung in der Slowakei immer stärker. Von der Regierung in Prag forderte sie die Autonomie für die Slowakei. Die Bestrebungen der Slowaken und der Ruthenen nach Autonomie wurden Anfang der 30er Jahre des 20. Jahrhunderts zu einer neuen Plattform für gegenseitige Zusammenarbeit.